

Skärgårdens odlingslandskap
- vad hände med det lokala engagemanget?

Bakgrundsbild: Utsikt från Gunnarsgårdens östra udde på Räknö i Länna socken. Foto: Maria Pettersson juli 2006.

På Räknö i Länna socken betas markerna sedan 2000 av lantrasen Roslagsfår. Foto: Maria Pettersson juli 2006.

Byalaget på Sundskär i Rådmansö socken har köpt in en gammal Fergusonstraktor, "Grälle", för att lättare kunna genomföra slåtter. Foto: Maria Pettersson juli 2006.

Grusvägen in till byn en varm kväll i augusti. Svartlöga i Blidö socken. Foto: Maria Pettersson augusti 2006.

Mönäsviken på Svartlöga i Blidö socken. På strandängen genomförs slåtter årligen och där växer bland annat tusentals ängsnycklar och kärrknipprot. Foto: Maria Pettersson augusti 2006.

I Vagnsunda i Blidö socken slås ängarna och höet hässjas därefter på gammalt vis. Foto: Maria Pettersson juli 2006.

Projektansvarig: Magnus Bergström
Författare: Maria Pettersson
Foto: Maria Pettersson
Magnus Bergström
Anita Davidsson
Redigering och layout: Maria Pettersson
Tryck: Affärstryckeriet Norrtälje 2007
Upplaga: 250 ex

Ledningskontoret i Norrtälje kommun har tagit initiativ till projektet *Skärgårdens odlingslandskap*, som är ett av delprojekten i *Lokala naturvårdssatsningen (LONA)* vilken genomförs under åren 2005 - 2010. Projektet har finansierats av Norrtälje kommun tillsammans med Regionplane- och trafikkontoret på Stockholms läns landsting och Länsstyrelsen i Stockholms län, genom statliga bidrag till lokal naturvård. Författaren är ensam ansvarig för rapportens innehåll.

Rapporten ingår som nr 32 i serien *Naturvård i Norrtälje kommun*. Rapporten kan beställas från Norrtälje kommun, Ledningskontoret, Box 800, 761 28 NORRTÄLJE eller på hemsidan www.norrtalje.se.

Rapporten bör citeras: Pettersson, M. 2007: Skärgårdens odlingslandskap - vad hände med det lokala engagemanget? Naturvård i Norrtälje kommun nr 32.

Förord

Odlingslandskapet i skärgården har genomgått stora förändringar under de senaste 100 åren. Slätterängar, betesmarker, strandängar och åkrar har vuxit igen eller förvandlats till fritids-
husområden. Bara i Blidö socken fanns år 1927 hela 1 700 ha öppet kulturlandskap, något
som i mitten av 1990-talet hade minskat till bara ca 150 ha. Genom ett ökat intresse bland
fast- och fritidsboende har den negativa utvecklingen brutits och arealen öppna marker ökat.
Denna rapport presenterar en uppföljning av det restaureringsprojekt som genomfördes på 14
öar åren 1998 - 2000. Uppföljningen visar att 90 % av de 73,8 ha som då restaurerades fortfa-
rande hävdas med slätter eller bete. Dessutom har nu ytterligare 20,1 ha restaurerats på öarna.
Framtiden för skärgårdens odlingslandskap ser nu betydligt ljusare ut än för några år sedan.

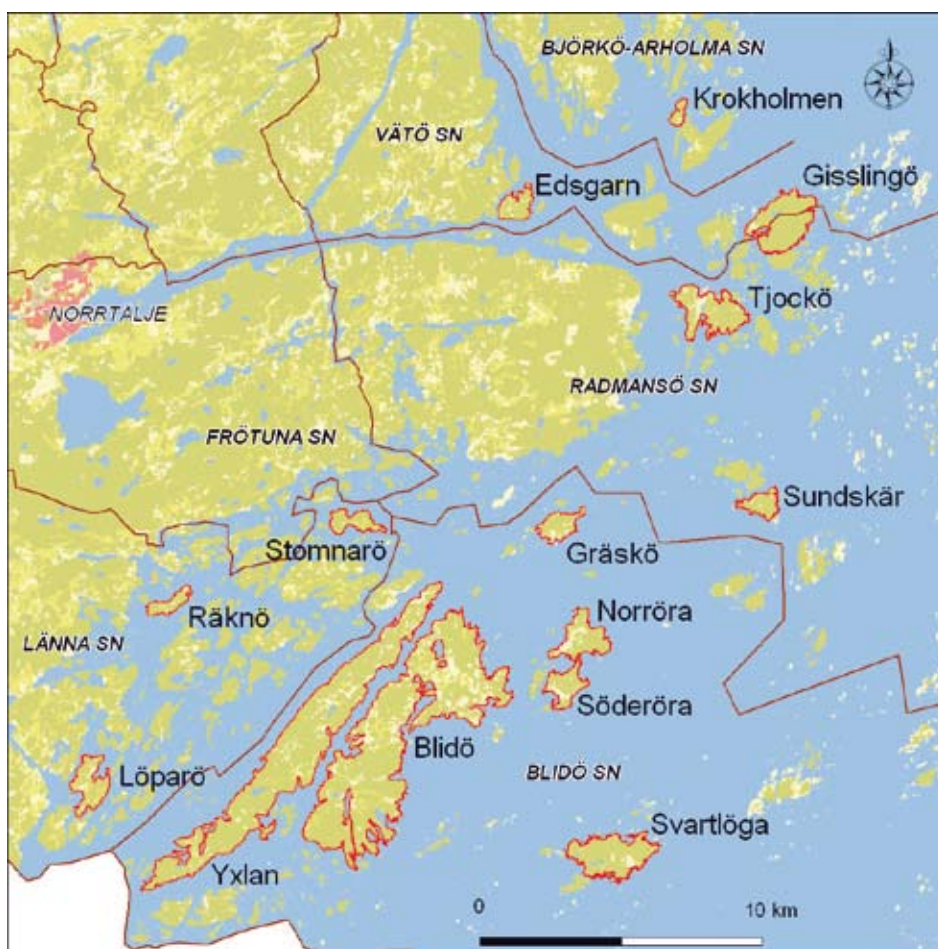
NORRTÄLJE KOMMUN

Ledningskontoret

Magnus Bergström

Magnus Bergström

Kommunekolog

Figur 1: Geografiskt läge i Norrtälje kommun och socknarna för de 14 öar som ingått i projektet. Öarna markeras med röd begränsningslinje. I grundkartan är grönt skogs- och myrmark, gult är åkermark, ljusgult är betesmark och annan öppen mark, blått är vatten och brunrött är tätorter. Av kartan framgår att det på t ex Blidö fortfarande finns kvar åker och annan öppen mark. Andra öar som t ex Sundskär är mer igenväxta. Copyright Lantmäteriverket 2000. Ur GSD-Fastighetskartan ärende M005612 (Lantmäteriet 2000).

Sammanfattning

Norrtälje kommun genomförde under åren 1998 – 2000 projektet ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” i Norrtälje kommuns skärgård. Syftet var att återskapa delar av skärgårdens odlingslandskap med hjälp av fast- och fritidsboende på öarna, förbättra förutsättningarna för den biologiska mångfalden, stärka kulturmiljövärdena och öka kunskapen om natur- och kulturvärdena.

Under grundprojektet restaurerades 73,8 ha mark i Norrtälje kommuns skärgård fördelat på 39 områden på 14 öar. De naturtyper som restaurerades var träd- och buskbärande äng, havsstrandäng, naturbetesmark och åkermark/vall. Inventeringar av kärlväxter gjordes även i 17 områden. Områdena fotograferades och en informationsinsats gjordes om den biologiska mångfalden och hur skärgårdens odlingslandskap skulle skötas på bästa sätt. Tanken var att det inom ca 5 år skulle göras en uppföljning av projektet för att se hur områdena utvecklats och hur vegetationen påverkats av skötseln.

Under 2006 genomfördes uppföljningen och den finansierades av Ledningskontoret på Norrtälje kommun, Länsstyrelsen i Stockholms län genom statliga bidrag till lokal naturvård (LONA) och Regionplane- och trafikkontoret på Stockholms läns landsting. Ansvarig för projektet var Ledningskontoret på Norrtälje kommun som gav uppdraget att genomföra uppföljningen till Stiftelsen Norrtälje Naturvårdsfond. Projektledare Maria Pettersson har genomfört uppföljningen.

Syftet med uppföljningen var att följa upp det tidigare projektet med avseende på naturtyp, vegetation, arter, skötsel och engagemang. En enkät skickades under våren 2006 ut till de kontaktpersoner som fanns för områdena där frågor ställdes om hur skötseln hade genomförts sedan grundprojektet avslutades och om det funnits några problem för en fortsatt skötsel. Under sommaren återbesöktes områdena och enkäten kompletterades med samtal med de personer som ansvarat för skötseln av områdena. Återinventeringar av kärlväxter gjordes också.

Uppföljningen visar att 35 av de 39 områdena fortfarande hävdades under 2006 vilket motsvarar 90 %. Det är ungefär lika många områden som hävdas genom slåtter som genom bete. Återinventeringen visar att antalet arter ökat i 13 av de 17 områden som inventerades. De problem som angetts för en fortsatt skötsel är svårigheter att få tillgång till de redskap som behövs för slåtter eller få djur som kan beta områdena under sommarhalvåret. Ett annat problem har varit ett sviktande intresse för den årliga slåttern. Dessa problem har dock i de allra flesta fall kunnat lösas.

En av tankarna med grundprojektet var att det skulle vara en katalysator som bland annat medförde att fler områden restaurerades i skärgården. Uppföljningen visar att ytterligare 11 områden om totalt 20,1 ha har restaurerats och planer finns att ännu fler ska restaureras framöver. Grundprojektet har alltså varit framgångsrikt och uppföljningen visar också att det lokala engagemanget fortfarande är stort vad gäller att hålla skärgårdens odlingslandskap öppet.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
1. Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.4 Finansiering	6
2. Grundprojekt	6
3. Metod	8
3.1 Enkät	8
3.2 Vegetationsanalys	8
4. Resultat	8
4.1 Skötsel	8
4.2 Naturtyper, vegetation och arter	11
4.3 Nya arealer som hävdats efter 2000	16
4.4 Miljöstöd	16
5. Genomförda arbeten för respektive ö	17
5.1 Blidö, Glyxnäs, Blidö socken	17
5.2 Blidö, Oxhalsö, Blidö socken	19
5.3 Blidö, Stora Rådmansholmen, Blidö socken	20
5.4 Edsgarn, Vätö socken	21
5.5 Gisslingö, Vätö socken	22
5.6 Gräskö, Blidö socken	24
5.7 Krokholmen, Björkö-Arholma socken	25
5.8 Löparö, Länna socken	26
5.9 Norröra, Blidö socken	28
5.10 Räknö, Länna socken	30
5.11 Stomnarö, Länna socken	31
5.12 Sundskär, Rådmansö socken	33
5.13 Svartlöga, Blidö socken	34
5.14 Söderöra, Blidö socken	36
5.15 Tjockö, Rådmansö socken	38
5.16 Yxlan, Brokholmen, Blidö socken	39
5.17 Yxlan, Kolsvik, Blidö socken	39
5.18 Yxlan, Vagnsunda, Blidö socken	40
5.19 Yxlan, Yxlö, Blidö socken	41
6. Lokalt engagemang - problem och lösningar	42
6.1 Arbeta med lokalt engagemang	42
6.2 Problem som hindrar en fortsatt skötsel av områdena	42
6.3 Det som efterfrågas	43
6.4 Seminariet	44
7. Slutsatser	44
8. Referenser	46

Bilaga 1. Inventeringsresultat från provruteinventeringen 2006

Slåtter av ängen på Brokholmen, Yxlan, under augusti månad 2006. Föreningen De Nio genomför årligen slåtter med hjälp av lie och slåtterbalk och arbetet avslutas med en liten fest i en närliggande lada. Foto: Anita Davidsson, augusti 2006.

Några av de växter som påträffades under inventeringen. Övre raden från vänster backklöver, solvända och brudbröd. Nedre raden från vänster Adam och Eva, humleblomster och blodnäva. Foto: Magnus Bergström.

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Skärgårdens odlingslandskap har en stor betydelse för den biologiska mångfalden tack vare människans brukande av åker, hagmark, slätteräng och strandäng. Det förekommer en stor artrikedom både bland växter och djur i dessa områden. Jordbruket i skärgården avtog och upphörde på många öar under mitten av 1900-talet vilket ledde till en långsam igenväxning av odlingslandskapet och även en minskad artrikedom.

Norrtälje kommun genomförde under åren 1998 – 2000 projektet ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” i Norrtälje kommuns skärgård. Syftet var att återskapa delar av skärgårdens odlingslandskap med hjälp av fast och fritidsboende på öarna genom att restaurera och åter hävda markerna.

För att återskapa ett odlingslandskap bör det vara klart vilket mål man vill uppnå med restaureringen. Ska området återskapas till att visa ett kulturhistoriskt landskap måste historiken om vilka växter och djur som fanns i området under den aktuella tiden undersökas och även hur marken hävdades. Är målet att skapa en så stor artrikedom som möjligt behöver inte igenväxning i ett mindre område vara negativt i sig. Förr i tiden medförde igenväxning i ett område att de hävdgynnade arterna förflyttade sig till närliggande områden som var hävdade vilket gjorde att arterna inte riskerade att försvinna helt. Idag är landskapet inte lika mosaikformat utan igenväxning dominerar i stora områden och åkrar och skog förhindrar att arterna kan sprida sig till de få hävdade marker som finns i landskapet. De hävdgynnade arterna försvinner därmed helt från många områden (Johansson 1995).

Att återskapa den vegetation som tidigare förekommit i ett område kan vara svårt och ta lång tid och beror på vilken konkurrensförmåga växtarterna har. Flera faktorer spelar in som till exempel mängden och tillgänglighet av näringsämnen samt ljus och vatten. I områden som hävdats under lång tid är tillgången på näringsämnet kväve lågt vilket gör att växter som kan hushålla med en liten mängd kväve gynnas. Exempel på sådana växter är bland annat kattfot, backnejlika och gökärt. Avtar hävden eller om den helt upphör ansamlas alltmer kväve i marken och gynnar växter som snabbt kan ta upp kväve och öka sin tillväxt som hundkäx och älgört. Dessa växter kan snabbt bli helt dominerande i och med att de ofta har en bra spridningsförmåga. I marker som under lång tid varit hävdade medför en ökning i näringsnivå därför en minskad artrikedom (Johansson 1995).

Tanken med projektet som genomfördes mellan 1998 och 2000 var att det inom ca 5 år skulle göras en uppföljning av projektet för att se hur områdena utvecklats och hur vegetationen påverkats av den skötsel som genomförts i områdena. Denna rapport presenterar den uppföljningen som år 2006 gjordes av detta projekt, vilket härnäst benämns grundprojektet.

1.2 Syfte

Projektet syftar till att följa upp det tidigare projektet med avseende på naturtyp, vegetation, arter, skötsel och engagemang. En uppföljning är viktig av flera skäl. Först och främst för att se om hävden fortfarande pågår och om naturvärdena finns kvar. Om hävden fortgår har det tidigare projektet lyckats och det är för framtida projekt viktigt att klarlägga orsakerna bakom

framgången. Om skötsel av markerna har upphört är det viktigt att fråga sig varför det har skett. Det är även viktigt att klarlägga förändringarna i vegetationen relaterat till hur skötseln av markerna har bedrivits. En jämförelse görs med områden som inte hävdats. Även om hävden har upphört är det intressant att klarlägga orsakerna bakom detta. Med hävd menar vi i denna rapport någon form av skötsel till exempel slåtter eller bete.

1.4 Finansiering

Uppföljningen har finansierats av Ledningskontoret på Norrtälje kommun, Länsstyrelsen i Stockholms län genom statliga bidrag till lokal naturvård (LONA) och Regionplane- och trafikkontoret på Stockholms läns landsting. Ansvarig för projektet är Ledningskontoret på Norrtälje kommun som har uppdragit till Stiftelsen Norrtälje Naturvårdsfond att genomföra uppföljningen. Projektledare Maria Pettersson har genomfört uppföljningen.

2. Grundprojekt

Norrtälje kommun genomförde under åren 1998 – 2000 projektet ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” i Norrtälje kommuns skärgård. Syftet med det projektet var att återskapa delar av skärgårdens odlingslandskap, förbättra förutsättningarna för den biologiska mångfalden samt att stärka de kulturmiljövärden som fanns i området. Projektet skulle genomföras med hjälp av lokalt engagemang av såväl fast- som fritidsboende. Projektet syftade även till att öka kunskapen om de natur- och kulturvärden som är knutna till skärgårdens odlingslandskap hos dem som bor och vistas i skärgården (Skoglund 2005).

Totalt restaurerades 73,8 ha mark vilket var fördelat på 39 delområden på 14 öar. De öar som ingick i projektet var; Blidö, Edsgarn, Gisslingö, Gräskö, Krokholmen, Löparö, Norröra, Räknö, Stomnarö, Sundskär, Svartlöga, Söderöra, Tjockö och Yxlan (figur 1). Den restaurerade arealen fördelades på 6,6 ha träd- och buskbärande slåtteräng, 9,9 ha havsstrandäng, 43,0 ha naturbetesmark och 14,3 ha åkermark/vall. Restaureringen bestod av avverkning och röjning av träd och buskar, slåtter, höbärgning, stängsling och bete. Tanken med projektet var att starta upp ett arbete ute på öarna som efter projektet skulle fortsätta på egen hand genom det lokala engagemang som väckts under projektet. Innan områdena restaurerades undersöktes vegetationen genom att provrutor lades ut där arttäthet och täckningsgrad av kärlväxter dokumenterades. Områdena fotograferades också (Skoglund 2005).

Projektet delades upp i tre etapper. Den första etappen som pågick under 1998 var ett sätt och se om modellen som man satt upp för arbetet med lokalt engagemang fungerade. Under 1998 var sex öar och ca 100 personer involverade i projektet. Ett stort intresse fanns för arbetet med dessa marker. Under 1999 fortsatte projektet i etapp 2 då ytterligare 23 ha på åtta olika öar restaurerades och ca 60 personer var involverade. Etapp 3 pågick under år 2000 och inkluderade öar som tidigare inte varit med eftersom de inte varit berättigade till finansiering från EU. Under etapp 3 restaurerades knappt 36 ha mark och ca 60 personer var involverade med dessa områden. De tidigare projektöarna kontaktades även under 2000 för att se hur arbetet fortgick (Skoglund 2005).

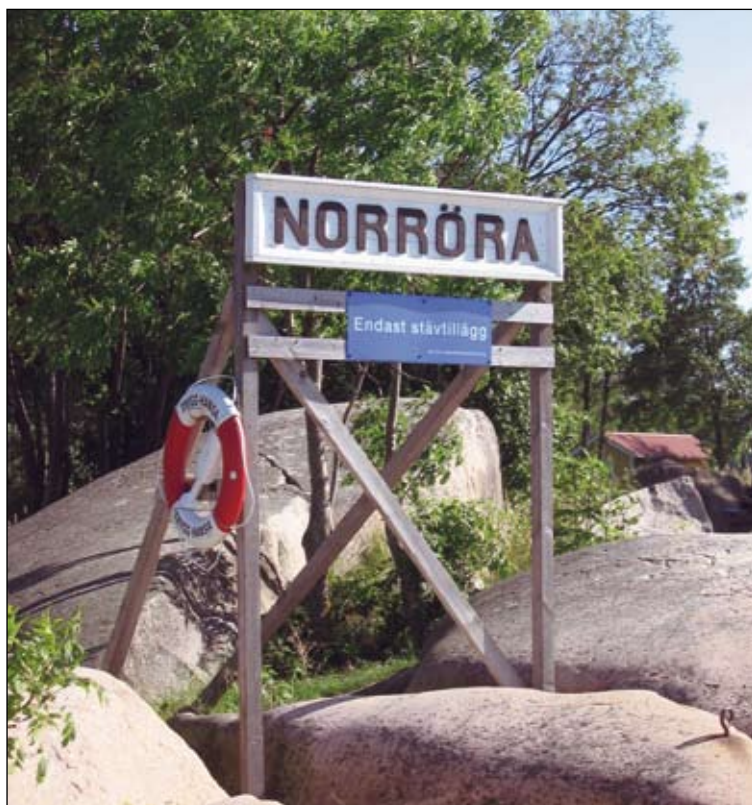
Totalt var sju djurägare involverade i projektet och tio föreningar som mer eller mindre arbetade ideellt under projektet. Åtta föreningar och markägare planerade då att köpa in eller hyra

djur för bete av sina marker (Skoglund 2005).

På nio av öarna gjordes inventeringar av kärlväxter i 17 provrutor. Resultatet av inventeringen visade att de områden som i sen tid hävdats traditionellt eller som växt igen långsamt hade störst artrikedom. De hävdgynnade arterna hade hållit sig kvar längre på de torra och näringsfattiga områdena än de friska och fuktiga områdena även om det var lång tid sedan hävden upphörde. Artrikedomen var lägre på de marker som växt igen kraftigt av högväxta och konkurrenskraftiga gräs och. I dessa marker hade dock vissa hävdgynnade arter kunnat hålla sig kvar och man bedömde att de skulle kunna komma att breda ut sig om områdena åter hävdades kontinuerligt (Skoglund 2005).

Initiativtagare och ansvarig för grundprojektet var Norrtälje kommuns ledningskontor. Projektledare var Eva Skoglund. Under projektets gång anordnades informationsmöten, studieresor och skriftlig information. Det bidrog till en ökad förståelse och kunskap hos de medverkande om odlingslandskapets värden och skötsel. De som finansierade projektet var Stockholms läns landsting, Norrtälje kommun, EU's Jordbruksfond, Miljödepartementet och Naturvårdsverket. Den totala budgeten uppgick till 1 105 000 kronor varav 505 000 kronor användes för direkta skötselåtgärder. En slutrapport av projektet publicerades 2005 och heter "Skärgårdens odlingslandskap – bevarande genom lokalt engagemang" (Skoglund 2005) och ingår i serien Naturvård i Norrtälje kommun.

Tanken var att det inom ca 5 år skulle göras en uppföljning av grundprojektet för att se hur områdena utvecklats och hur vegetationen påverkats av skötseln.

Skylt vid Norröra ångbåtsbrygga under september månad 2006. Norröra var en av de 14 öar som ingick i projektet. Foto: Maria Pettersson september 2006.

3. Metod

3.1 Enkät

En enkät framställdes och skickades ut till dem som var med i grundprojektet ”Skärgårdens odlingslandskap – bevarande genom lokalt engagemang”. Enkäten tog upp skötseln för de 39 områdena för varje år sedan de började restaureras mellan 1998 - 2000. Vilken typ av skötsel som förekommit och om det uppkommit några problem samt vilka framtidsplaner som fanns för områdena. Enkäten kompletterades med djupintervjuer på 12 av de 14 öar som var med i projektet. Totalt genomfördes samtal med 17 personer för 29 av de 39 områdena. Detta för att ge en bättre bild av de problem som finns med skötseln av områdena och hur man kan arbeta framgångsrikt med olika områden.

3.2 Vegetationsanalys

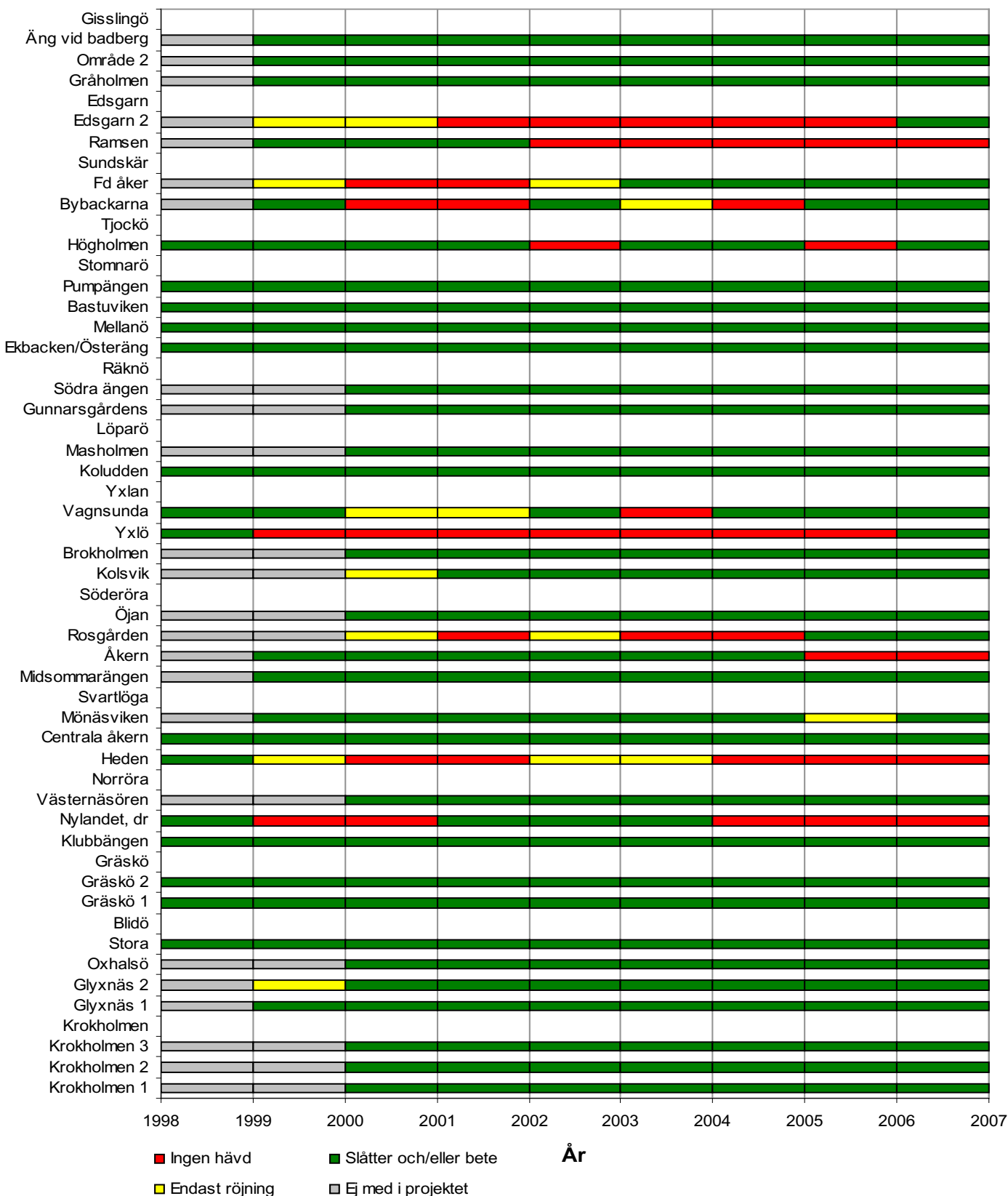
Områdena i grundprojektet återbesöktes under juli till september månad 2006. Besöken anpassades i så stor utsträckning som möjligt så att de genomfördes innan slåttorn. Områdena fotograferades. De 18 provrutor, som under 1998-2000 lades ut på 17 områden fördelat på nio av de 14 öarna, återinventerades också. Metoden som användes var Ekstam & Forsheds art/area-analys av kärlväxter, som också användes i grundprojektet (Skoglund 2005). För att kunna återfinna provrutornas placering fördes under grundprojektet korta armeringsjärn ner i marken vid platsen för provrutan. På så sätt kunde provrutans exakta placering återfinnas med hjälp av en metalldetektor och karta. I de fall armeringsjärnet inte kunde återfinnas lades en ny ruta ut där den ursprungliga rutan troligtvis varit placerad. De nya rutornas placering gjordes utifrån de fasta punkter som stenar eller träd som användes under grundprojektet. Beroende på var på stenen eller trädet som mätpunkten startade så finns en felmarginal på +/- 1 meter. I de områden där provrutor inte lagts ut tidigare gjordes en allmän inventering av förekommande växter. En uppskattning av områdenas täckningsgrad av träd- och buskskikt gjordes också. Informationen är värdefull i de fall en ytterligare uppföljning skulle bli aktuell längre fram. Det material som samlades in under projektet i form av besvarade enkäter, inventeringsprotokoll, kartor och områdesbeskrivningar finns lagrat i ledningskontorets arkiv på Norrtälje kommun.

4. Resultat

4.1 Skötsel

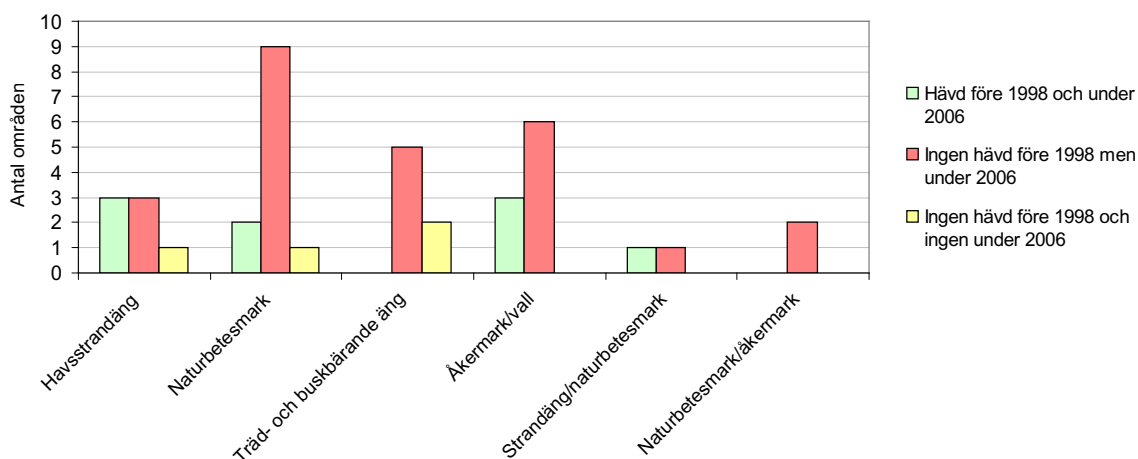
Uppföljningen visar att de allra flesta områdena fortfarande hävdas på ett eller annat sätt. Av de 39 områden som var med i grundprojektet hävdades 35 områden under 2006 vilket motsvarar 90 %. Endast fyra områden var utan hävd. Dessa fyra områden har hävdats under flera år men av olika anledningar har hävd inte kunnat genomföras under de senaste åren. Tre av de 35 områden som hävdades under 2006 har haft ett uppehåll i hävden under några år men har lyckats att återuppta någon form av hävd de senaste åren (Figur 2).

Nio områden hävdades innan grundprojektet startades och de nio områdena hävdades fortfarande under 2006. Det är områden som antingen ingår i ett aktivt jordbruk eller sköts av personer med stort intresse för natur och miljö och som från början har en grundläggande

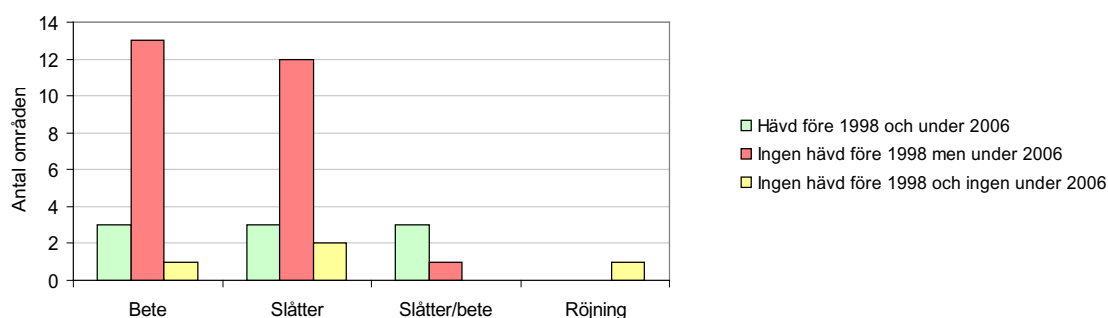

kunskap i hur dessa marker ska skötas. Fördelningen i naturtyp på dessa områden är tre havsstrandängar, två naturbetesmarker, tre åkermark/vall och en strandäng/naturbetesmark (figur 3). Av dessa hävdades tre områden genom bete, tre genom slåtter och tre genom slåtter och efterbete (figur 4).

På 26 av områdena förekom ingen hävd innan grundprojektet startades men hävdas idag. Av de 26 områdena är nio stycken naturbetesmarker, sex åkermark/vall, fem träd- och buskbärande ängar, tre havsstrandängar, två naturbetesmarker/åkermark och en strandäng/naturbetesmark (Figur 3). Skötseln är i stort sätt jämnt fördelat på bete och slåtter (Figur 4).

Figur 3: Diagrammet visar antalet områden fördelat på naturtyp. Diagrammet visar också antalet områden där hävd förekommit både innan grundprojektet påbörjades och under 2006, där hävd inte förekom innan grundprojektet påbörjades men förekom under 2006 eller där hävd inte förekom vare sig innan grundprojektet påbörjades eller under 2006. Gruppen "Strandäng/naturbetesmark" är områden där både havsstrandäng och naturbetesmark förekommer i samma område. "Naturbetesmark och åkermark" är områden där naturbetesmark och åkermark förekommer i samma område.

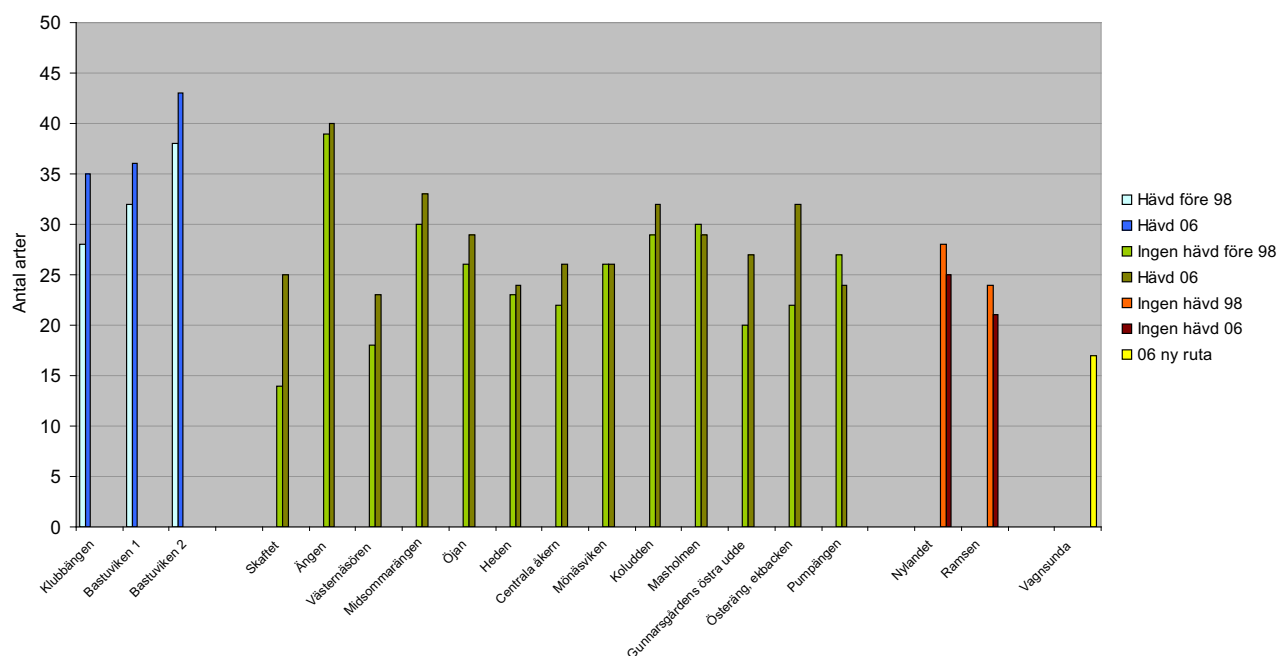

Figur 4: Diagrammet visar antal områden fördelat på typ av hävd. Diagrammet visar också antalet områden där hävd förekommit både innan grundprojektet påbörjades och under 2006, där hävd inte förekom innan grundprojektet påbörjades men förekom under 2006 eller områden där hävd inte förekom vare sig innan grundprojektet påbörjades eller under 2006.

4.2 Naturtyper, vegetation och arter

Återinventeringen som genomfördes under sommaren 2006 visar att antalet växtarter har ökat i 13 av de totalt 18 provrutor som var utlagda i grundprojektet vilket motsvarar 76 % (Figur 5). Det visar att hävd inte bara är nödvändig för att hålla markerna öppna utan hävd gynnar även artrikedomen.

I de två delområdena med tre provrutor som hävdades redan innan grundprojektet och som fortfarande hävdas (Klubbängen på Norröra och Bastuviken på Stommarö) kan ökningen i antal arter bero på att typen av hävd eller tidpunkten för hävden ändrats så att det gynnar artrikedomen. I de två områden där hävd inte förekom innan projektet och även idag är ohävdade (Ramsen på Edsgarn och Nylandet på Norröra) har antalet arter minskat. Trots att det bara är två områden så visar det, tillsammans med resultaten från de övriga provrutorna, att artrikedomen är starkt kopplad till hävd. Det område (Mönäsviken) där hävd inte förekom innan 1998 men som därefter har hävdats och där antalet arter förblivit konstant kan förklaras med att antalet arter i området kan ha varit relativt högt redan innan området började hävdas 1998-2000. Det kan också bero på att det inte var så många år sedan hävden upphörde. Ett område (Masholmen) hade en liten minskning av arter vilket troligtvis beror på att provrutan olyckligtvis kommit att ligga där djuren har sin viloplats vilket gör att den delen av området blivit gödslat och näringsrikare och därmed tar några få högvuxna arter över. Provrutan är alltså inte representativ för området i övrigt. Nio stycken av provrutorna, det vill säga hälften, kunde inte återfinnas under 2006. I de fall provrutan inte kunde återfinnas lades en ny provruta ut där den ursprungliga rutan troligen varit placerad. Trots att inte mer än hälften av de ursprungliga rutorna kunde återinventeras så visar resultaten ändå om artrikedomen förändrats i området som helhet. Även om skillnaderna mellan åren inte är så stora visar det ändå vilka tendenser det finns (Figur 5).

Figur 5: Diagrammet visar skillnaden i antalet arter av kärlväxter i de 18 provrutor som lades ut under grundprojektet och som återinventerades under 2006. De blåa staplarna är områden där hävd förekom innan grundprojektet påbörjades och där hävd förekom under 2006. De gröna staplarna är områden där hävd inte förekom innan grundprojektet startades men där hävd förekom under 2006. De röda staplarna är områden där hävd inte förekom varken innan grundprojektet startades eller under 2006. Den gula stapeln är ny ruta som lades ut under 2006 efter förfrågan av markägare.

Träd- och buskbärande äng

Träd- och buskbärande äng är områden där det bedrivs slåtter och som tidigare inte använts som åker det vill säga inte varit uppodlade eller gödslade. På vissa områden finns träd som påminner om äldre tiders lövtäkt, s k hamling. Sådana områden kan även kallas för lövängar. I projektet inventerades tre av de träd- och buskbärande ängarna med provrutor. Områdena var Ängen på Gräskö, Nylandet (Dr Johanssons äng) på Norröra och Midsommarängen på Söderöra. Under grundprojektet visade inventeringen att de tre områdena var artrika och att hävdgynnade arter som prästkraze, jungfrulin, gullviva, darrgräs och blåkllocka var vanliga. Ängen på Gräskö hade den största artrikedomen med 40 arter vilket var det näst högsta artantalet bland alla rutorna. Arterna var dock ojämnt spridda över området. Även på Nylandet (25 arter) var arterna ojämnt spridda medan de på Midsommarängen (33 arter) hade en mer jämn fördelning på grund av att området varit hävdad under längre tid (Skoglund 2005). Medelvärdet för antal arter i de tre provrutorna var 33 st.

Provrutan för inventering av kärlväxter på Ängen på Gräskö under 2006. På ängen sker årligen slåtter under juli månad. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Inget av de armeringsjärn som märkt ut provrutorna i de tre områdena kunde återfinnas under 2006. Det gjorde att nya provrutor lades ut där de ursprungliga rutorna troligen låg. Inventeringen 2006 visade att både Ängen och Midsommarängen hade ökat i artantal medan Nylandet hade minskat. Nylandet var också det område där hävd inte hade förekommit kontinuerligt sedan projektet påbörjades och inte heller hävdades under 2006. På Ängen hade ängsnycklar ökat markant sedan området börjat slåttas årligen och Midsommarängen var under 2006 en öppen äng där flera starrarter växte som hirsstarr, slankstarr och plattstarr. På Nylandet växte en hel del krissla som på bladen hade gnagspår efter de rödlistade sköldbaggar *Cassida murraea* (svartbent sköldbagge) och *C. ferruginea*. Både Midsommarängen och Ängen hade hävdats genom slåtter medan Nylandet har betats av får de år området har hävdats.

Naturbetesmark

Naturbetesmark är områden där bete bedrivs och som inte använts som åkermark eller har gödslats. Inventeringar med provrutor gjordes på sju naturbetesmarker i projektet. Områdena vara Koludden och Masholmen på Löparö, Västernäsören på Norröra, Gunnarsgårdens östra udde på Räknö, Österäng på Stomnarö, Heden på Svartlöga, och Skaftet (Kolsvik) på Yxlan. Inventeringarna under 1998-2000 visade att områdena var relativt artfattiga vilket kunde förklaras med igenväxning och upphörd hävd.

Fem av de sju områdena karaktäriserades under grundprojektet av igenväxta betesmarker som dominerades av högväxta örter och gräs. Områdena var alla lundartade där träd- och buskskiktet gynnade de skuggtåliga arterna, ändå förekom arter som föredrar öppna hävdade marker. Sådana arter som var vanligt förekommande i naturbetesmarkerna var bland annat Adam och Eva och gullviva (Skoglund 2005).

Naturbetesmarken i Skaftet, Kolsvik på Yxlan betas årligen av får. Foto: Maria Pettersson, juni 2006.

Skaftet och Heden liknar inte de övriga områdena till sin karaktär. Skaftet var under 1998 ett område som dominerades av högväxta gräsarter och där en kraftig förna förekom som hindrade lågvuxna, hävdgynnade örter att etablera sig. Heden är en unik sandhed som är den enda i sitt slag i Roslagens skärgård. Området är en torr sandig betesmark med typisk torrbacksflora (Skoglund 2005). Anmärkningsvärt är att det på Heden växer, de för Norrtälje kommun sällsynta arterna grådraba, rutlåsbräken och topplåsbräken (Nissling & Edelsjö 2006).

Fem av de sju provrutorna som lades ut under 1998-2000 kunde återfinnas under 2006. Återinventeringen visade att i sex av de sju naturbetesmarkerna hade antalet arter ökat markant och flera hävdgynnade örter och gräs hade åter etablerat sig. Artantalet varierade mellan 23 och 32 arter. Medelvärde för antal arter i de sju provrutorna var 27 st. Sex av de sju områdena hävdades fortfarande under 2006. På sex områden förekommer bete och på det sjunde området (Heden) hade röjning av enbuskar förekommit under vissa år dock, inte under de senaste tre åren. Antalet arter hade dock inte minskat i detta område.

Havsstrandäng

Havsstrandängar är ängar som hävdas genom slåtter eller bete och som inte brukats som åkermark. Inventering av provrutor gjordes på fem havsstrandängar. De fem områdena var Ramsen på Edsgarn, Klubbängen på Norröra, Bastuängen på Stomnarö, Mönäsviken på Svartlöga och Öjan på Söderöra. På ängarna hittades under 1998-2000 kalkgynnade arter som majviva, älvväxing och ängsnycklar men även andra typiska havsstrandängsarter som ormtunga, havs-sälting, slåtterblomma och olika sorters starr påträffades. Under grundprojektet var en av provrutorna på Bastuvikens strandäng den som hade störst artrikedom (38 arter), vilket troligtvis berodde på att den då och då redan innan grundprojektet hävdats genom slåtter. Mönäsviken och Öjan är strandängar med stora arealer och som också är hävdade vilket idag är ovanligt i skärgården. De naturvärden som finns i dessa områden har därmed ett högre värde än de övriga områdena.

Mönäsviken på Svartlöga efter slåtter i augusti 2006. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Samtliga strandängar hotades under grundprojektet av vass och alsly som snabbt bredde ut sig över ängarna (Skoglund 2005). Under 2006 hävdades fyra av de fem ängarna genom årlig slåtter. På Öjan slättas dock inte hela strandängen. Provrutorna kunde under 2006 inte återfinnas på Klubbängen och Mönäsviken där nya provrutor lades ut. Inventeringen visade att antalet arter hade ökat på tre av ängarna medan artantalet på Mönäsviken inte hade förändrats och på Ramsen hade antalet arter minskat. Det oförändrade antalet arter på Mönäsviken kan förklaras med att igenväxning av området inte var så snabb eller kraftig utan området var artrikt redan innan grundprojektet startades. Minskningen av antalet arter på Ramsen är en följd av att området inte haft någon kontinuerlig hävd trots försöken att genomföra slåtter i början av grundprojektet. En av provrutorna på Bastuviken var artikast av alla rutor med 43 arter. Artantalet varierade mellan 21 och 43 arter. Medelvärde för antal arter i de fem provrutorna var 32 st.

Åkermark/vall

Två områden som karaktäriserades som åkermark/vall inventerades med provrutor. Åkermark/vall är mark som hävdats genom slåtter eller bete och som en gång i tiden brukats som åkermark genom plöjning, gödning med mera. Pumpängen på Stomnarö och Centrala åkern på Svartlöga var de två områden som inventerades. Områdena var under grundprojektet artfattiga och de växter som dominerade var högväxta gräs som timotej, älggräs, hundäxing och skogsnäva. Trots den låga artrikedomen vad gäller kärlväxter hade områdena ett visst värde för fåglar, fjärilar och andra insekter (Skoglund 2005).

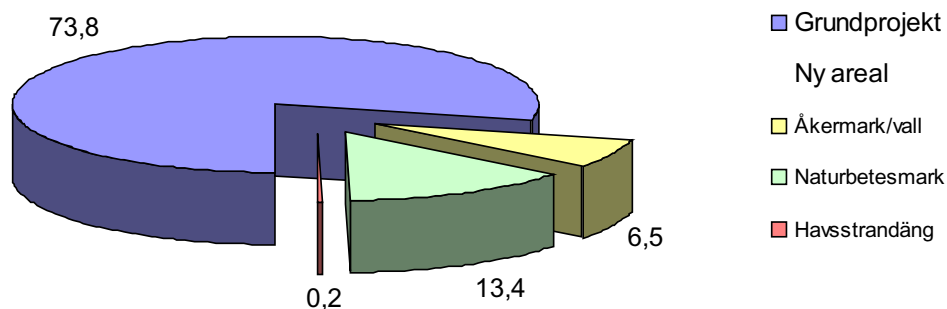

Centrala åkern på Svartlöga under augusti månad 2006. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Under återbesöket 2006 visade det sig att slåtter förekommer på både Pumpängen och Centrala åkern. Provrutorna kunde inte återfinnas på något av områdena vilket medförde att nya rutor lades ut. På Pumpängen hade antalet växter minskat medan artantalet hade ökat på Centrala åkern. Typen av växter hade inte förändrats nämnvärt, dock var båda områdena öppna och en värdefull del av kulturlandskapet. Artantalet varierade mellan 24 och 26 arter. Medelvärdet för antal arter i de två provrutorna var 25 st.

4.3 Nya arealer som hävdats efter 2000

En av tankarna med grundprojektet var att det skulle fungera som en katalysator och att fler områden skulle restaureras på öarna efter projektet. Under grundprojektet restaurerades 73,8 ha mark. Uppföljningen visar att 90 % av markerna i grundprojektet hävdas och att ytterligare marker har blivit restaurerade och hävdats efter år 2000. Under 2006 var 93,9 ha mark restaurerade det vill säga att arealen restaurerad mark hade ökat med 20,1 ha. Den nya arealen under 2006 bestod av 6,5 ha åkermark/vall som hävdades genom slåtter, 13,4 ha naturbetesmark som hävdades genom bete och 0,2 ha havsstrandäng som hävdades genom slåtter (Figur 6). I en del fall består ökningen av att redan restaurerade områden utökats och i andra fall är det helt nya områden som har restaurerats. På flera öar finns även planer att restaurera ytterligare områden framöver. Grundprojektet har därmed varit framgångsrikt vad gäller att fungera som en katalysator för att få allt större arealer restaurerade.

Figur 6: Diagrammet visar andelen restaurerad mark under grundprojektet samt andelen av ny areal som blivit restaurerad efter grundprojektet. Den nya arealen är uppdelad i de olika naturtyper som restaurerats. Arealen i ha anges med siffror.

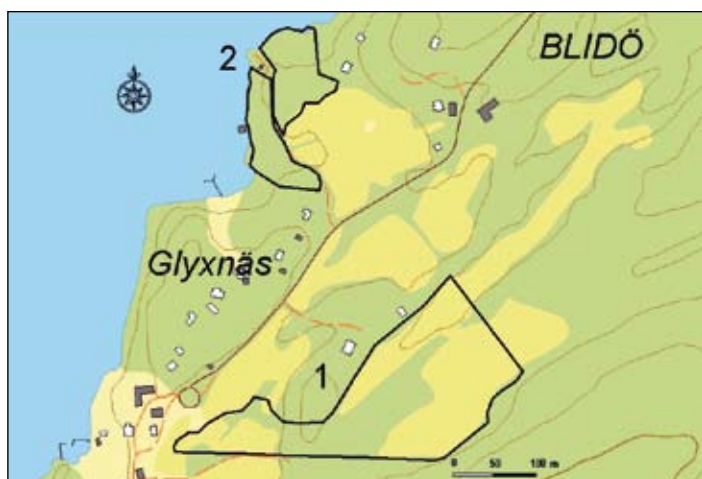
4.4 Miljöstöd

En av grundprojektets målsättningar var att slussa in så många marker som möjligt i miljöstödssystemet för jordbruket. Tanken var att det skulle säkerställa en långsiktig skötsel av markerna. Under grundprojektet söktes miljöstöd för 14 av de 39 områdena. Under 2006 hade 13 av de 39 områdena miljöstöd, det vill säga en tredjedel av områdena erhöll miljöstöd. Fördelningen av naturtyper på de områden som hade miljöstöd 2006 var sex naturbetesmarker, fyra havsstrandängar, två träd- och buskbärande slåtterängar och en f d åkermark. Sju av de 13 områdena (54 %) fick även tilläggsersättning, där fördelningen av naturtyper var fyra naturbetesmarker och tre havsstrandängar. I vissa föreningar har det funnits tankar att söka miljöstöd men det har inte gjorts. En orsak har varit att föreningen inte är beredd att ta det ansvar som ett miljöstöd innefattar under de fem år man åtar att sköta området. Ingen i föreningen har varit inträdd av att ta huvudansvaret under så lång tid och inte heller vetat hur pengarna ska fördelas på bästa sätt.

5. Genomförda arbeten för respektive ö

Nedan presenteras de 39 områden på de 14 öar som varit med i grundprojektet. Under varje område beskrivs hur det såg ut vad gäller träd- och buskskikt, vegetation och om områdena hävdades när de besöktes under grundprojektet. Vidare beskrivs vad som gjordes under restaureringen, vad som gjorts i områdena sedan grundprojektet och hur områdena såg ut och hur de hävdades under 2006. En sammanställning redovisas i figur 2. I de fall flera områden restaurerats nämns även det. På kartorna finns delområdena markerade med svart gränslinje och de provrutor som återinventerades under 2006 är markerade med röda punkter. Nya områden som restaurerats sedan grundprojektet är inte utmarkerade på kartorna. Mer information om områdenas historik kan hittas i rapporten för grundprojektet "Skärgårdens odlingslandskap – bevarande genom lokalt engagemang." (Skoglund 2005).

5.1 Blidö, Glyxnäs, Blidö socken

Karta över Glyxnäs delområde 1 och 2 på Blidö.

Naturbetesmarken i delområde 1 vid Glyxnäs.
Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: F d åkermark/vall och naturbetesmark (Glyxnäs 3:10), 3,6 ha

Området besöktes under 1999 och marken var då fortfarande relativt öppen men hade börjat växa igen med lövsly och tall. Området hade då inte hävdats sedan 1960-talet. På området växte flertalet björkar, ekar och enbuskar och i grässvålen som var tät på de öppna partierna kunde man hitta växter som gullviva, brudbröd och johannesört (Skoglund 2005).

Under restaureringen 1999 røjdes sly från diken och bryn runt åkrarna och flera av de stora ekarna friställdes. Naturbetesmarken røjdes från sly och unga tallar och området stängslades in för fårbyte (Skoglund 2005). Sedan år 2000 betas området av får. På de delar av området som består av åkermark/vall sker sedan 1999 årlig slåtter under juli månad. Røjning av sly sker även årligen för att förhindra igenväxning. Tall och gran huggs ut när ved behövs.

Bete av får genomfördes från maj till september och slåtter genomfördes under juli månad även under 2006. Sly røjdes dessutom under maj. I grässvålen kunde man under 2006 förutom

gullviva, johannesört och brudbröd även hitta knagglestarr, kattfot, darrgräs och bergslok. Flera av dessa arter är tecken på långvarig hävd vilka gynnas av att områdena åter igen har en kontinuerlig hävd. Ett problem som finns med att sköta området är svårigheten att få tillgång till maskiner som kan slå åkrarna varje år.

Naturbetesmarken vid Glyxnäs brygga betas årligen av får. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Tidigare hamlade askar i naturbetesmarken vid Glyxnäs brygga. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

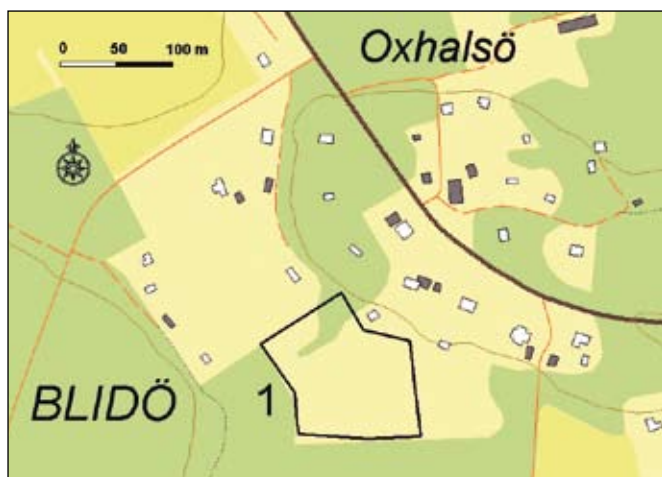
Område 2: Naturbetesmark vid Glyxnäs brygga (Glyxnäs 3:11), 1,1 ha

Området består av två delområden som båda varit hävdade genom bete fram till 1950-talet då djuren försvann från gården. För att området inte helt skulle växa igen har röjningar genomförts några enstaka gånger sedan djuren försvann. De strandnära områdena hade dock växt igen med albuskar när området besöktes under 1999 och på de torrare partierna hade tall och gran börjat etablera sig. I området fanns flera tidigare hamlade träd och i grässkiktet kunde hävdgynnade växter som Adam och Eva, gullviva, svartkämpar och mandelblom hittas (Skoglund 2005).

Under restaureringen 1999 stängslades området med fårstängsel och de unga tallar och granar som fanns i området röjdes bort. Sly av asp och al röjdes även under restaureringen. Återhamling gjordes på flera av de gamla hamlade askarna och nyhamling skedde även på några träd (Skoglund 2005). Sedan år 2000 har får betat området och röjning har skett vid behov.

Området betades av får även under 2006 maj till oktober månad. I området hittades under 2006 växter som gullviva, vårbrodd, svartkämpar, Adam och Eva samt natt och dag. Under år 2006 genomfördes även restaurering av ett intilliggande område (2,2 ha) som även det stängslades in för bete.

5.2 Blidö, Oxhalsö, Blidö socken

Karta över Oxhalsö på Blidö.

Den f d åkermarken vid Oxhalsö betas sedan 2000 av häst. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Åkermark (Oxhalsö 2:81), 1,0 ha

Området besöktes under 2000 och hade då börjat växa igen med al och vide. De växter som dominerade området var högvuxna örter och gräs främst ängskavle, timotej och älgört (Skoglund 2005).

Under restaureringen 2000 stängslades området för bete av hästar. Under restaureringen sparades rönn, oxel, större aspar samt de stora sälgar som fanns i området. Detta för att gynna insekter och fåglar. Marken röjdes också från sly men de större träd som fanns av björk och al sparades (Skoglund 2005). Området kan delas upp i fem delområden. Tre av dessa delområden slås varje år med slätterbalk och därefter sker efterbete. I de övriga två områdena sker bete varje år. Från år 2000 har två hästar betat områdena ca en månad per år. En mängd stubbar har tagits bort från området. Ett av åkerområdena har tidigare använts som soptipp. Området grävdes upp för några år sedan för att få bort glas och skräp som gjorde det olämpligt för hästarna att beta området. Området har utökats med en före detta koloniträdgård (0,08 ha). De äppelträd som finns kvar i området har stängslats in för att hindra hästarna från att förstöra dem.

Under 2006 betade fyra hästar området varav två stycken betade under hela sommaren. Stubbar röjdes även under 2006 och arbetet kommer att fortsätta tills alla stubbar är borttagna. Floran var relativt trivial där arter som liten och stor blåklocka, hönsarv och gulvial förekom. Även om floran inte var så värdefull i sig så har området ett värde för kulturmiljön i och med att området hålls öppet.

5.3 Blidö, Stora Rådmansholmen, Blidö socken

Karta över Stora Rådmansholmen på Blidö.

Del av havsstrandängen vid Stora Rådmansholmen där bland annat arter som kustarun och havssälting växer.
Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Stora Rådmansholmen (Oxalshö 2:717), 12,5 ha

Marken ägs av Norrtälje kommun och innefattar både naturbetesmark (9,0 ha) och havsstrandäng (3,5 ha). Området har betats med nötdjur sedan många år tillbaka. Den kalkpåverkade havsstrandängen är en känd växtplats för majviva, ängsnycklar, rosettjungfrulin, älväxing och smultronklöver. Strandängen är även viktig för flera fåglar som rödbena, strandskata och gluttsnäppa (Skoglund 2005). Den från kommunen sedan lång tid tillbaka försvunna orkidén honungsblomster hade tidigare flera växtlokaler på Oxhalsö. En av lokalerna kan ha varit något källutflöde vid Rådmansholmens havsstrandäng.

Under 2000 ersattes elstängslet av fårstängsel och därefter har får betat området. Strandängen röjdes även från sly under 2000 och alsly har även därefter röjts vid behov. I området där majviva förekommer (ca 1,5 ha) genomfördes under 2005 slåtter med hjälp av en hästslåtterbalk som monterats bakom en fyrhjuling.

Området där majviva förekommer slåttades även under 2006 och hela området betades av får. Området innefattar både naturbetesmark och havsstrandäng vilket ger en stor variation av växter. I området fanns under 2006 många starrarter bland annat platt- och harstarr. Andra arter som hittades i området var älväxing, darrgräs, knägräs, liten blåklocka, slåtterblomma och kustarun.

5.4 Edsgarn, Vätö socken

Karta över delområde 1 och 2 på Edsgarn.

Utsikt österut från delområde 2 på Edsgarn.
Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Ramsen (Harg 4:10), 1,0 ha

För mer än 50 år sedan donerade Fritz Agelin området Ramsen till Roslagens Naturskyddsförening. Den del av området som kom att ingå i projektet är endast en liten del av det hela område som Agelin donerade. Området var en havsstrandäng som under 1999 var igenväxt med vass. Utbredningen av den öppna delen bestod då endast av en bård mellan vass och alskog. En karaktäristisk strandängsflora kunde under 1999 fortfarande hittas trots att ingen hävd förekommit på över 40-50 år då djur betade ängen. Växter som hittades 1999 var bland annat ängsnycklar, ormtunga, gulkämpar, havssälting, kustarun och segstarr (Skoglund 2005).

Roslagens Naturskyddsförening anordnade under 1999 en slåtterdag då alsly röjdes och ängen slogs med lie. Slåtter genomfördes även under 2000 då även vassen brändes (Skoglund 2005). Området har dock inte slåttats sedan 2000 på grund av bristande intresse från föreningens medlemmar.

När området återbesöktes 2006 hade vassen brett ut sig över hela ängen och alskogen hade tätat och området växt igen alltmer. Provrutan som inventerades under 1999 återfanns och återinventeringen visade att antalet arter hade minskat från 24 till 21 stycken sedan 1999. För att kunna bevara naturvärdena måste någon form av skötsel påbörjas ganska omgående.

Havsstrandängen i delområde 1 vid Ramsen under 2006. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Havsstrandängen i delområde 2 på Edsgarn.
Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 2: Naturbetesmark och havsstrandäng (Harg 19:1), 6,7 ha

Betet i området upphörde under 1960-talet och därefter har det bara betats under två korta perioder. När området besöktes under 1999 växte grova aspar, askar, hasselbuskar och enar spridda i området. En del av området betraktades som skogsbete där stort inslag av ädellövträd och hasselbuskar förekom. En mindre del av området består av havsstrandäng och hade under 1999 växt igen med alsly (Skoglund 2005).

Restaureringen under 1999 bestod i att röja de tidigare halvöppna områdena från gran, tall och sly medan äldre lövträd och hasselbuskar sparades. Området stängslades in för färbete för att på så sätt återskapa den öppna betesmarken och betad skog som tidigare funnits (Skoglund 2005). Området har därefter betats av får. Havsstrandängen röjdes på alsly och har slåttats när möjlighet funnits.

Vid återbesöket 2006 förekom slätter på havsstrandängen och avverkning av träd genomfördes i det område som under 1999 betraktades som skogsbete. Havsstrandängen måste slåttas flera gånger per säsong om det tänkta resultatet ska kunna uppnås vilket har inneburit problem då tid och ork inte finns för arbetet. Det finns dock planer att överlåta slåttern av området till någon annan på ön. På betesmarken hittades under 2006 arter som jungfru Marie nycklar, tvåblad, liljekonvalj, bergslok och jungfrulin.

5.5 Gisslingö, Vätö socken

Karta över delområdena 1, 2 och 3 på Gisslingö.

Kustarun i blom i juli månad 2006.
Foto: Maria Pettersson.

Område 1: Gråholmen, slätteräng (Gisslingö 1:1), 0,4 ha

Gråholmen består av torr-frisk ängsmark som under sekelskiftet (1800-1900) var åkermark men som under 1900-talet användes som slättermark. Runt området finns flera odlingsrösen. Under besöket 1999 växte det i de torrare delarna en karaktäristisk ängsvegetation med gullviva, johannesört och svartkämpar. I de fuktigare delarna fanns växter som älgört, hallon och brännässla (Skoglund 2005).

Området kom med i projektet under 1999 och sedan dess har slåtter bedrivits på området med slåtterbalk under juli/augusti månad varje år. Det slagna gräset har därefter forslats bort eller bränts upp.

De ängsnycklar och Adam och Eva som innan restaureringen fanns på ett mindre område av ängen hade under återbesöket 2006 ökat i antal. Den norra delen av ängen används under senare år som båtplats men platsen är ganska näringsrik och inga växter med större naturvärden förekommer i den delen av området. Under 2006 växte arter som backnejlika, liten blåkllocka, svartkämpe och skogslök i de torrare partierna och i de fuktigare hittades växter som ängskavle, vitmåra och älggräs. Runt ängen växer enbusk, hallon och nyponros där enbusk är den dominerande.

Område 2: Slåtteräng (Gisslingö s:3), 0,6 ha

Område två är även det torr-frisk ängsmark som under sekelskiftet (1800-1900) var åkermark men som under 1900-talet användes som slåttermark. Delar av området har även använts som potatisåker. Vid besöket 1999 hade de fuktigare partierna vuxit igen med alskog (Skoglund 2005).

Under restaureringen togs alskogen ned och endast några större alar sparades i en allé längs med vägen. Diket genom ängen röjdes också. På ängen har slåtter genomförts under juli/augusti månad varje år sedan 1999. Gräset som slås forslas bort eller bränns upp.

Återbesöket 2006 visade att kärlväxter som fanns på ängen är bland annat backnejlika, fyrkantig johannesört, svartkämpe, blekstarr och skogslök.

Slåtteräng på Gisslingö efter slåtter under juli månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

På Gisslingöfladen har ängsnycklarna ökat sedan slåttern startade 1999. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 3: Gisslingöfladen, (strandängen vid badberget) (Gisslingö s:3), 0,5 ha

Besöket 1999 visade att området hade en karaktäristisk havsstrandängsvegetation där salttåg, kustarun, dvärgarun, ormtunga och havssäv förekom. I vissa delar växte även ängsnycklar och i andra delar hade vassen tagit över (Skoglund 2005).

Sedan restaureringen har strandängen slagits med slåtterbalk och lie. Slåttern genomförs under juli/augusti månad och även i detta område forslas gräset bort eller bränns.

Vid återbesöket 2006 är det främst den västra delen av ängen som slås och där har ängsnycklarna ökat kraftigt i antal och även kustarun och havssäv förekommer relativt mycket. I den norra delen av ängen finns det torrare partier där växter som rödklint, liten blåklocka och vårbrodd förekommer.

5.6 Gräskö, Blidö socken

Karta över delområde 1 och 2 på Gräskö.

Ängen på Gräskö hävdas årligen genom slåtter med lie och slåtterbalk. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Område 1: Ängen (Gräskö 1:6 och 1:51), 0,2 ha

Området var under 1800-talet slåtteräng men på 1900-talet övergick ängen till betesmark fram till 1960-talet då djuren försvann på ön. I den östra delen finns ett större odlingsröse och även rester av stenmurar och gärdsgårdar finns vid ängen. Under 1998 hade området vuxit igen med rosenbuskar, granar, tallar och enar (Skoglund 2005).

Vid restaureringen 1998 röjdes ängen på träd och buskar och även slåtter genomfördes. De kulturspår i form av stenmurar och odlingsrösen som finns i området gjordes även synliga (Skoglund 2005). Ängen har varje år sedan 1998 slåttats med lie och handdriven slåtterbalk och höet har tagits bort.

I kanten mellan ängen och åkern växte under 2006 stora mängder av rödklint och ängsnycklar. Provrutan som lades ut i området under 1998 kunde inte återfinnas vilket medförde att en ny provruta lades ut där den ursprungliga troligtvis var placerad. Inventeringen under 2006 visade att antalet arter ökat från 39 till 40 stycken sedan 1998. Området hade både under 1998 och 2006 en stor artrikedom och arter man kunde se var gullviva, bockrot, darrgräs och liten blåklocka.

Område 2: Åkern (Gräskö 1:51), 1,0 ha

Åkern slutade brukas på 1950-talet men plöjdes åter upp i slutet av 1980-talet. Under 1998 hade albuskar och aspsly börjat vandra in och rosbuskar hade spridit sig över stora delar av området. De växter som dominerade åkern var under 1998 högvuxna örter och gräs som älggräs, brännässla och ängskavle (Skoglund 2005).

Åkern röjdes även den under 1998 och slåtter har genomförts under varje år sedan dess med traktorburen slåtterbalk. Under några år har höet hässjats och höet har sedan utfodrat de får som finns på Gräskö under sommarhalvåret. Under hösten 2004 restaurerades ytterligare ett område för fårbeta.

Sedan restaureringen har ängsnycklarna ökat markant och florán längs dikeskanten sparas vid slåtter för att växterna ska få möjlighet att helt fröa av sig. Planer finns att restaurera ytterligare områden framöver.

5.7 Krokholmen, Björkö-Arholma socken

Karta över delområden 1, 2 och 3 på Krokholmen.

Åkermark, delområde 1 på Krokholmen i november månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

Område 1: Åkermark (Idö 1:8), 1,1 ha

Marken är en f d åkermark som redan innan grundprojektet var hävdad genom att den slogs och efterbetades av får (Skoglund 2005).

Vid restaureringen år 2000 stängslades området in och askar och ekar som fanns i kanten av området friställdes (Skoglund 2005).

Under 2006 hävdas fortfarande området genom att det slås och efterbetas av får. Växter som fanns i området var bland annat nejlikrot, svartkämpar, stormåra och fyrkantig johannesört.

Område 2: Naturbetesmark (Idö 1:8), 1,3 ha

Området består av en gammal naturbetesmark som betades fram till 1960-talet. Då området besöktes 2000 hade det växt igen. Buskskiktet dominerades av hassel och i trädskiktet fanns ek, björk, ask, sälk och gran. Kärlväxter som man kunde finna i området under år 2000 var bland annat gullviva, Sankt Pers nycklar, vårärt och liljekonvalj (Skoglund 2005).

Under 2000 röjdes området på gran, tall och unga träd av björk och ask. De hamlade träden som fanns i området friställdes och även de stora sälkar som hade en stor insektsfauna sparades. Även hasselbuskar röjdes bort, endast större hasselbuketter sparades (Skoglund 2005). Sly hade vid återbesöket 2006 börjat etableras i området. På marken hittades arter som blå-

sippa, svartkämpar, gullviva och Sankt Pers nycklar. Planer finns att stängsla in området för bete under våren 2007.

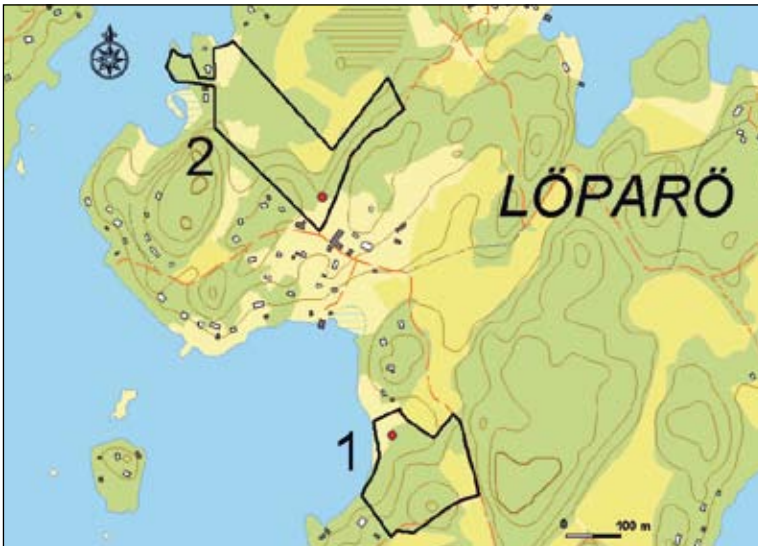
Område 3: Havsstrandäng (Idö 1:8), 0,4 ha

En havsstrandäng som under 2000 hade börjat växa igen med vass och alsly. Ängen hade tidigare varit öppen (Skoglund 2005).

Området röjdes på al under år 2000. Tanken var att området skulle ingå i samma betesfälla som område två (Skoglund 2005).

Under 2006 var ängen inte hävdad och var relativt sluten av alträd, vass och alsly.

5.8 Löparö, Länna socken

Karta över delområde 1 och 2 på Löparö.

En av byvägarna på Löparö under juli månad 2006.

Foto: Maria Pettersson

Område 1: Koludden (Löparö 2:4), 2,5 ha

Koludden har under flera hundra år varit betesmark men betet upphörde i början av 1980-talet. Områdets södra del består av ett lundartat parti med stora hasselbuketter. Under 1998 var området igenväxt med ask- och alsly och aspen hade på de torrare ytorna expanderat. Stora askar och aplar med spår av hamling fanns under 1998 längs med stranden som för övrigt växt igen med vass och al (Skoglund 2005).

Området restaurerades 1998 och stängslades då åter in, denna gång för häst och fårbeta. Under restaureringen röjdes sly och buskar medan större träd sparades (Skoglund 2005). Sedan restaureringen har området betats av får och häst under sommarhalvåret och den del som är gammal ängsmark har slåttats med slätterbalk under juni månad varje år. Rövning av träd i området har genomförts successivt varje år under vinterhalvåret.

Under 2006 betades området av får och ängsmarken slåttades under juni månad. Provrutan som lades ut under 1998 kunde inte återfinnas utan en ny provruta för inventering av kärlväxter lades ut i samma del av området. Den nya provrutan lades inte ut där den tidigare provrutan troligtvis var placerad. Detta på grund av att fåren hade sin boplatz på den platsen vilket gjorde att den var gödslad och ytskiktet var borttrampat. Den ursprungliga provrutan var därmed inte representativ för området i övrigt. Antalet arter hade ökat från 29 till 32 arter. I den nya provrutan växte arter som gullviva, blåsippa, liljekonvalj och revfingerört. I det torrare partiet i områdets södra del hade flera hävdgynnade arter börjat etablera sig bland annat jungfrulin, darrgräs, stor och liten blåklocka. Området öppnas upp successivt vilket gör att man tydligt kan se de positiva förändringar som röjning och bete medför för floran i området.

Avverkningen av träd och buskar har medfört att många ljus- och hävdgynnade arter åter etablerat sig i området. Koludden på Löparö. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Masholmen på Löparö är en naturbetesmark som hävdas genom fårbete. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 2: Masholmen (Löparö 2:4), 4,8 ha

Fram till 1980-talet betades Masholmen av nötboskap. Området är uppdelat i flera olika naturtyper som torr naturbetesmark, strandäng, f d åker och hällmark med skog. I anslutning till strandängen finns också ett mindre alkärr. Då området besöktes under 2000 hade strandängen växt igen med vass och alsly och de fuktigare partierna dominerades av växter som älggräs och hundkåx. De torrare partierna hade fortfarande en flora som visade på att området tidigare varit betat. Växter som ormröt, jungfrulin, Sankt Pers nycklar och mandelblom hittades i området (Skoglund 2005).

Masholmen restaurerades under 2000. Området röjdes då på sly och buskar medan större träd av bland annat ek, lönn, asp och ask sparades. Även blommande träd som äppelträd, oxel, rönn, hägg och slån sparades (Skoglund 2005). Området har betats på sommarhalvåret sedan restaureringen gjordes 2000 och röjning av främst al har genomförts. På hösten har delar av området betesputsas. I anslutning till strandängen finns ett mindre alkärr som lämnades orört vid restaureringen.

Återbesöket under 2006 visade att området fortfarande betas av får. Den provruta som lades ut under 2000 återfanns men provrutan låg i nära anslutning till fårens boplatz vilket gjorde att provrutan påverkats av gödsling. Det kan vara en förklaring till att återinventeringen visade på en minskning av arter från 30 till 27 stycken.

Ytterligare ett område (0,85 ha) började restaureras under 2005. Området är en naturbetesmark som under 2005 röjdes på grova barrträd, sly och buskar. I området växer Adam och Eva och några små ekar förekommer också. Området stängslades in 2005 och därefter betar får området. Investeringar har även gjorts i ett sågverk för att lättare kunna ta tillvara på de träd som fälls i områdena.

5.9 Norröra, Blidö socken

Karta över delområde 1, 2 och 3 på Norröra.

Klubbängen efter slåtter under augusti månad 2006.
Foto: Maria Pettersson.

Område 1: Klubbängen (Norröra s:3, 6:1), 1,0 ha

Klubbängen är en havsstrandäng som hävdats genom bete fram till mitten av 1960-talet. En mindre del av ängen har hävdats genom slåtter sedan slutet av 1980-talet. Under 1998 hade området där slåtter inte genomförts växt igen med albuskar, vass och älggräs. Området hade då en rik flora med bland annat blåsklöver, ormtunga, krypven och strandrötoppa (Skoglund 2005).

Under restaureringen 1998 röjdes och slättades området (Skoglund, 2005) och slåtter har därefter genomförts årligen på en del av ängen. Under vissa år har vattenståndet varit så högt under vinterhalvåret att tång och annan död vegetation ansamlats på delar av ängen. Detta har medfört att dessa partier blivit gödslade. I den utsträckning det är möjligt har tången då förts bort från ängen. Den fuktigare delen av ängen slätts i slutet av juni månad. På den övriga delen sker slåtter i slutet av juli-augusti så att växterna hinner fröa av sig. Höet eldas efter slåtter upp i högar på området. Under 1999 utökades området och kom då att inkludera ett område (0,16 ha) som tidigare varit betat av häst. Vegetationen var då högvuxen med triviala örter och gräs. Artrikedomen har ökat i området efter att slåtter börjat genomföras. Under vissa år måste slåtter ske två gånger per säsong i det nytillkomna området för att hindra de triviala växterna att ta över igen (Malmgren muntligen).

Området hävdades genom slåtter även under 2006. Provrutan som lades ut i området under 1998 kunde inte återfinnas vilket medförde att en ny provruta lades ut där den ursprungliga troligtvis var placerad. Inventeringen under 2006 visade att antalet arter ökat från 28 till 35 sedan 1998. Arter som hittades under 2006 var bland annat kamäxing, darrgräs, höskallra och gullviva. I övriga delar av området hittades även ängsnycklar, kustarun och luddtåtel.

Område 2: Nylandet (Dr Johanssons äng) (Norröra 2:9, 2:10, 2:24), 2,0 ha

Under sekelskiftet (1800-1900) och flera årtionden in på 1900-talet användes området som slåtteräng och därefter som betesmark. Nylandet betades av hästar under 1980- och 90-talet. Vid besöket 1998 hade ängen börjat växa igen med rosenbuskar och granplantor. Ängen var trots det mycket artrik och växter som då hittades var jungfrulin, korskovall, Sankt Pers nycklar, tvåblad och blåklocka. På ett mindre område växte även brudsporre (Skoglund 2005).

Under 1998 engagerade Norröra fastighetsförening en fastboende på ön och ordnade gemensamma arbetsdagar i föreningen för att kunna genomföra restaurering och skötsel av området. Rjöring och slåtter genomfördes på ängen under 1998 men därefter har ingen slåtter genomförts. Orsaken var ett vikande intresse från föreningens medlemmar att medverka (Skoglund 2005). Under något år har fårbete förekommit på ängen.

Vid återbesöket 2006 förekom ingen hävd i området och av det fårstängsel som tidigare funnits fanns bara stolparna kvar. Den norra delen av ängen var fortfarande artrik med karaktäristiska hävdgynnade ängsarter. Den ursprungliga provrutan för inventering av kärlväxter kunde inte återfinnas men en ny ruta lades ut där den tidigare provrutan troligen varit placerad. Inventeringen under 2006 visade på en minskning av antalet arter från 28 till 25 stycken. De arter som hittades var gullviva, liten och stor blåklocka, svartkämpar, vårbrodd och brudbröd. I området hittades även andra arter som blodnäva och krissla. På krisslan fanns spår efter skalbaggar *Cassida murraea* (svartbent sköldbagge) och *C. ferruginea*. Vilka är två relativt ovanliga skalbaggar i dessa områden. För att området ska kunna bevara sina naturvärden måste någon form av hävd återupptas i området.

Nyhamlade askar på Klubbängen, Norröra.
Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Nylandet på Norröra under augusti månad 2006. Foto:
Maria Pettersson.

Område 3: Västernäsören (Norröra s:23), 0,8 ha

Västernäsören är en naturbetesmark som slutade betas på 1960-talet då djuren försvann från Norröra. År 2000 besöktes området och vegetationen bestod då av lövskog med ett ganska slutet trädskikt. De träd som förekom var främst klibbal, ask och rönn. I buskskiktet växte arter som måbär, nyponrosor, skogstry, enbusk och berberis. Inventering med provruta gjordes också under 2000 och visade på en vegetation som bestod av högväxta gräs och örter. Det fanns dock rester av mer hävdgynnad flora i området som till exempel svartkämpar, gullviva, ängsviol och Adam och Eva (Skoglund 2005).

Området stängslades in för fårbete under restaureringen 2000 (Skoglund 2005). Får har därefter betat området under sommarhalvåret. Fåren lånas under sommarhalvåret för bete av området. Røjning av albuskar har även genomförts årligen. En utökning av området söderut har gjorts för att successivt öppna upp området mer. Området utökades med cirka 0,26 ha.

Återinventeringen under 2006 visade att antalet arter ökat från 18 till 23 stycken sedan grundprojektet. Arter som hittades var bland annat bergslok, gullviva, svartkämpar och brudbröd. Området betades även under 2006 av får och planer finns att ytterligare utöka området söderut.

5.10 Råknö, Länna socken

Karta över delområde 1 och 2 på Råknö.

Råknö under juli månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

Område 1: Gunnarsgårdens östra udde (Råknö 1:1), 1,5 ha

Området består av både en naturbetesmark och en havsstrandäng. Betemarken var tidigare betad och i trädsiktet hittar man främst ask, björk, tall, asp, oxel och rönn. Inventering med provruta gjordes under besöket 2000 och visade att området fortfarande hade en hävdgynnad flora. Arter som då fanns i området var Adam och Eva, gullviva, svartkämpar, mandelblom och knölsmörlblomma. I viken ligger strandängen som under 2000 dominerades av vass och älggräs och alsly växte vid kanterna (Skoglund 2005).

Restaureringen under 2000 innebar att området stängslades in för fårbete. Røjning påbörjades och fortsatte successivt. Större träd av asp, ask, björk och tall sparades vid restaureringen och även apel och större oxlar och rönnar sparades. Gallring gjordes också av skogen längs vikens västra strand (Skoglund 2005).

Återbesöket visade att området fortfarande hävdades genom fårbete och att røjning genomförs i början av varje år. Riset från røjningarna ligger kvar i området under sommaren och flisas senare under hösten. Återinventeringen av provrutan visade att antalet arter ökat sedan år 2000 från 20 till 27 arter. I området hittades under 2006 växter som backklöver, stor blå-klocka, bergslok, backglim och Adam och Eva. Vassen på strandängen slogs under något år men tillväxten av vass ökade därefter kraftigt. Nu slås bara den yttre delen för att viken inte ska växa igen helt.

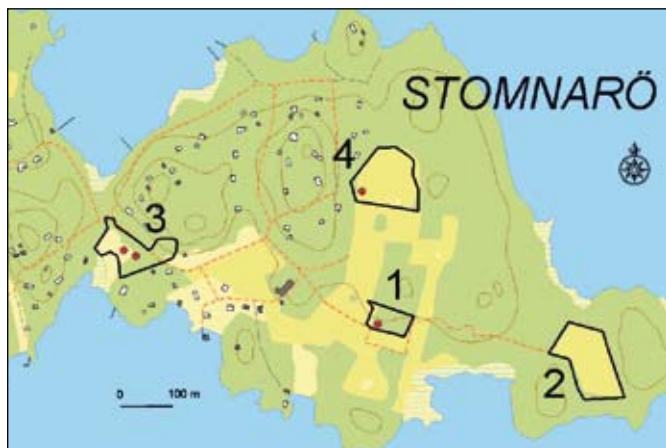
Område 2: Södra ängen (Räknö 1:1), 1,0 ha

Området är en öppen frisk gräsmark som tidigare hävdats som ängsmark. Även under 2000 togs hö ut från ängen. Området är uppdelat i två delar en torrare och en fuktigare del. I den torrare delen växte under 2000 arter som gullviva, svartkämpar, prästkrage och mandelblom och i den fuktigare delen dominerade högvuxna gräs och örter som älgräs, ängskavle och timotej (Skoglund 2005).

Ängen restaurerades under 2000 och området stängslades då in så att får skulle kunna efterbeta området (Skoglund 2005). Området har därefter hävdats genom slåtter med efterföljande bete av Roslagsfår. Varje höst röjs området på vindfällan.

Vid återbesöket 2006 hävdades ängen fortfarande genom slåtter med efterbete. I områdets torrare del hittades arter som backnejlika, gullviva, ängsskallra och prästkrage medan de arter som dominerade i det fuktigare området var älgräs, hundäxing, nejlikrot och johannesört.

5.11 Stomnarö, Länna socken

Karta över delområde 1, 2, 3 och 4 på Stomnarö.

Eckbacken på Stomnarö var under 2006 en öppen ekbacke där häst och nöt betar. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Österäng, Eckbacken (Stomnarö 1:4), 0,5 ha

Området är en ekbacke vid en åker som under lång tid har slagits och efterbetats av häst och nöt. Den öppna ekbacken hade vid besöket 1998 växt igen till skog och betades då extensivt. I norr avgränsas området av en stor stenmur. Floran var lundartad med växter som vitsippa, ängskovall och ängsgröe. I kanterna hittades gullviva och Adam och Eva (Skoglund 2005).

Under restaureringen 1998 röjdes området på gran och tall. Därefter har röjning av buskar genomförts i området under vissa år. Eckbacken har också fortsatt att betas av häst och nöt.

Återbesöket 2006 visade att området efter restaureringen åter blivit en öppen ekbacke. Området inventerades med provruta under 1998 och återinventeringen 2006 visade att antalet arter ökat markant från 22 till 32 arter. I området hittades växter som blodnäva, ängskovall, getrams och backklöver. Arter som gullviva, jungfrulin och solvända kunde även hittas i området. Det hade även skett en stor ökning i antalet Adam och Eva.

Område 2: Mellanö (Stomnarö 1:17), 1,0 ha

Mellanö består av en f d åkermark som under lång tid slagits och efterbetats av häst och nöt. Fältskiktet bestod under 1998 av en artrik örtflora med arter som gullviva, svartkämpar, daggkåpa och brudbröd. De omkringliggande strandängarna och skogsområdena försökte man få djuren att beta innan åkrarna slogs (Skoglund 2005).

Vid restaureringen 1998 stängslades åkrarna in för att på så sätt öka betestrycket på strandängarna innan åkrarna slåttas (Skoglund 2005). På Mellanö har slåtter genomförts årligen med slåtterbalk under juli månad och området har därefter betats av nöt och häst.

Området hävdades genom slåtter och efterbete även under 2006 och floran var fortfarande artrik.

Område 1 och 2 sköts av Wanda och Bengt Eklund som under 2006 fick Roslagens Naturskyddsförening och Norrtälje Tidnings Naturvårdspris för deras arbete att bevara värdefulla betesmarker i skärgården.

*Mellanö på Stomnarö under juli månad 2006.
Foto: Maria Pettersson*

Havsstrandängen Bastuviken på Stomnarö hävdas årligen genom slåtter. Foto: Maria Pettersson, juli 2006

Område 3: Bastuviken (Stomnarö 1:19), 0,8 ha

Bastuviken är en liten strandäng där slåtter regelbundet har genomförts med handdriven slåtterbalk även innan grundprojektet startades 1998. Vid besöket 1998 hade vass och albuskar börjat vandra in från sidorna och den öppna ytan hade minskat. Inventering av området gjordes genom att två provrutor lades ut på ängen. Inventeringen visade att strandängen var artrik där arter som älvväxing, darrgräs, blodnycklar och ängsnycklar växte. Även ormtunga och blåsklöver hittades i de fuktigare partierna.

Området röjdes och slåttades under 1998 av Stomnarö fastighetsförening och har därefter hävdats genom slåtter i mitten av augusti varje år. Røjning av tall, gran och alsly har också genomförts under vissa år.

Återinventeringen under 2006 visade att området är mycket artrikt och att det blivit mer artrikt sedan 1998. Antalet arter har ökat från 32 till 36 stycken i ruta ett och från 38 till 43 stycken i ruta två (artrikast av alla rutor). Arter som fanns i området var bland annat blodnycklar, gullviva, höskallra, darrgräs och kärnsilja.

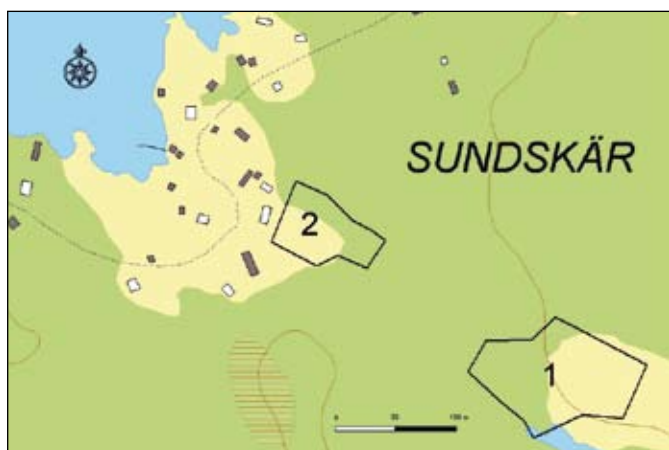
Område 4: Pumpängen (Stomnarö 1:5), 1,0 ha

Pumpängen är en igenväxt åker som har inslag av ängsflora. Under 1998 hade aspsly växt in över stora delar av åkern och fältskiktet dominerades av högvuxna gräs och örter. Inventering med provrutor som gjordes under 1998 visade att arter som skogsnäva, gullviva, rödklint och majsmörblomma växte i området.

Området röjdes under 1998 så att området framöver skulle kunna hävdas genom slåtter med traktordriven slåtterbalk. Arbetet genomfördes av Stomnarö Norrsund Fastighetsförening. Wanda och Bengt Eklund har därefter genomfört slåtter på Pumpängen under varje sommar.

Vid återbesöket 2006 kunde inte den ursprungliga provrutan för inventering återfinnas men en ny lades ut där den ursprungliga troligen var placerad. Återinventeringen visade att antalet arter minskat sedan 1998 från 27 till 24 stycken. Arter som hittades var till exempel gullviva, rödklint och fyrkantig johannesört. Området hävdades även under 2006 genom slåtter.

5.12 Sundskär, Rådmansö socken

Karta över delområde 1 och 2 på Sundskär.

På Bybackarna finns många fornlämningar efter gammal bebyggelse. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Bybackarna (Sundskär 2:3 och 1:13), 1,0 ha

Området består av torrbackar med fornlämningar och stenmurar efter gammal bebyggelse. Bybackarna har tidigare varit betade men hävden upphörde på 1960-talet då djuren försvann från ön. Under 1999 karaktäriserades vegetationen av timotej, ängskavle och älgört men rester av en hävdgynnad flora fanns på de torrare partierna.

Slåttergille anordnades under 1999 av Sundskärs byalag då slåtter och hopsamling av gräset genomfördes av Bybackarna. Slåtter har därefter genomförts endast under ett fåtal år. Detta på grund av att det varit svårt att få ut de maskiner till ön som behövs för slåtter på området. Maskinerna får inte vara för tunga och på grund av att det finns flera fornlämningar i området är det lätt att maskinerna som används för slåtter skadas eller går sönder.

Under 2006 genomfördes slåtter av delar av området. En gammal lätt traktor med slaghack som inte kör sönder marken alltför mycket hade köpts in för att lättare slåta området. I de områden där slåtter genomförts växte arter som skogslök, liten blåklocka och gulmåra.

Område 2: F d åker (Sundskär 1:13), 1,0 ha

Området är en f d åker som är belägen centralt i byn. Under 1999 var området igenväxt.

Under 1999 genomfördes slåtter och området röjdes på sly. Tanken var att området skulle fortsätta hävdas genom slåtter men på grund av problemen att få ut maskiner till ön hävdades inte området förrän under 2003. Då hade marken fått en ny ägare och området ingick då i deras tomtmark vilket medfört att området hålls öppet. Området slås med slaghack sedan 2004 under augusti månad.

Vid återbesöket 2006 pågick slåtter av området. Vegetationen dominerades av växter som timotej, ängskavle och älggräs.

5.13 Svartlöga, Blidö socken

Karta över delområde 1, 2, 3 och 4 på Svartlöga.

Sjöbodarna i hamnen på Svartlöga en kväll i augusti 2006. Foto: Maria Pettersson.

Område 1: Heden (Svartlöga 3:25, 3:26 och 3:100), 1,0 ha

Heden är belägen på den östra delen av Svartlöga och består av en sandhed dvs. en särpräglad torr, svagt kuperad sandmark. Området betades fram till 1950-talet och var då en öppen gräs-
mark med lågvuxna ”öar” av enbuskar. Under 1998 var området nästan helt täckt av enbuskar. Även granar och tallar hade börjat vandra in. Fältskiktet dominerades av ljung och kråkbär men på vissa partier växte en exklusiv torrbacksflora vilken inkluderade, de för Roslagen sällsynta växterna, topplåsbräken, rutlåsbräken och vanlig låsbräken (Nissling & Edelsjö 2006). Andra växter som hittades var kattfot, Adam och Eva, stagg och grådraba.

Vid restaureringen 1998 röjdes Heden på enbuskar och enstaka träd. Ytterligare röjningar av enbuskar och barrträd genomfördes under 2002 och 2003.

Området hävdades inte under 2006 och var då täckt av enbuskar och endast vissa området var fria från enbusk. En inventering gjordes av den provruta som lades ut under 1998. Dock kunde inte provrutan återfinnas utan en ny provruta lades ut där den ursprungliga troligen varit placerad. Antalet arter hade ökat från 23 till 24 stycken sedan 1998. Arter som hittades var bland annat grådraba, gulkämpar, knägräs och älvväxing. Bergrör hade börjat etablera sig och konkurrera med de övriga växterna på några platser. I det område där topplåsbräken, rutlås-

bräken och vanlig låsbräken förekommer bör enbuskarna lämnas då dessa arter är beroende av skyddet från enbuskarna.

Område 2: Centrala åkern (Svartlöga 3:11, 3:21, 3:22, 3:34), 2,0 ha

Området består av en åker som under 1998 avgränsades med igenvuxna diken och stenmurar som var övertäckta av med sly och rosenbuskar. Området inventerades 1998 genom att en provruta lades ut på åkern. Inventeringen visade att åkern då dominerades av högvuxna örter och gräs som nysört, älggräs och tuvtåtel. Växter som grönvit nattviol och strandlysing hittades också.

Området röjdes under 1998 på albuskar och träd och åkern har därefter hävdats med slaghack flera gånger per år. Även röjning runt stenmurarna har genomförts. Under 2005 anlades ett litet potatisland i en del av åkern.

Vid återbesöket 2006 hävdades området fortfarande med slaghack. Provrutan som lades ut under 1998 kunde inte återfinnas men en ny lades ut där den ursprungliga troligen placerades. Inventeringen visade att antalet arter ökat från 22 till 26 stycken sedan 1998. Exempel på arter som hittades var jordreva, nysört, strandlysing och grönvit nattviol.

På Heden växer de för Roslagen sällsynta topplåsbräken och rutlåsbräken. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Vägen som går från byn och västerut korsar centrala åkern. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Område 3: Mönäsviken (Svartlöga 3:10, 3:105), 1,0 ha

Mönäsviken är en strandäng som betades fram till 1960-talet. Området är betydelsefullt för fågellivet, speciellt för rödbena och strandskata. Ängen är även känd för sina stora bestånd av ängsnycklar och kärrknipprot. Inventering med provruta av området gjordes under 1999 och visade att även arter som ormtunga, ärtstarr, höskallra och strandkrypa fanns.

Området röjdes på alsly och slåttades under 1999 och har sedan dess hävdats genom slåtter i augusti/september och röjning av sly och buskar.

Under 2006 kunde inte provrutan återfinnas men en ny lades ut och visade att antalet arter förblivit konstant sedan 1999 (26 stycken). Detta kan bero på att området var relativt artrikt redan 1999 och att området inte var så igenväxt att det hämmade de hävdgynnade arterna. Arter som hittades på ängen var bland annat ormtunga, gulkämpe, kärrknipprot, kustarun och ängsnycklar. Området hävdades även under 2006 genom slåtter med slaghack. Planer finns på

att bygga ett fågeltorn i anknytning till Mönäsviken. Ett ökat intresse finns för fågellivet på ön.

För områdena Heden och Mönäsviken avses en skötselplan tas fram för att på så sätt se vilka naturvärden som finns i områdena och hur man lättast och på bästa sätt kan bevara dem.

5.14 Söderöra, Blidö socken

Karta över delområde 1, 2, 3 och 4 på Söderöra.

Vid Rosgården betar sedan 2005 Highland cattle. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Område 1: Midsommarängen (Söderöra 3:67) 0,5 ha

Midsommarängen har brukats som betesmark under lång tid. Kartor från 1904 visar att området redan då var betesmark. Under 1999 kunde arter som gullviva, Adam och Eva, backglim och gråfibbla hittas vilka är växter som visar på områden med lång hävd. Ängen var vid besöket 1999 igenväxt och på vissa ställen var enbuskar och granar heltäckande.

Röjning av granar och enar gjordes under 1999 och efter röjningen genomfördes slåtter med lie. Området kunde inte hävdas genom bete då flera stigar och vägar korsade området. Ängen har hävdats genom årlig slåtter med lie av Söderöra Kulturhistoriska förening under juli månad. Röjning av enar och barrträd har också genomförts under vissa år.

Vid besöket 2006 kunde inte provrutan för inventeringen som gjordes under 1999 återfinnas utan en ny lades ut där den ursprungliga rutan troligtvis varit placerad. Inventeringen visade att antalet arter ökat i området från 30 till 33 stycken sedan 1999. Arter som hittades var bland annat knägräs, vildlin, darrgräs och svartkämpar. Ett avtagande intresse bland de fritidsboende finns för den årliga slåttern av ängen.

Område 2: F d åkern (Söderöra 3:14, 3:15, 3:16, 3:51, 3:67), 1,0 ha

Området är en f d åker som under 1999 hade växt igen med nyponbuskar. Vegetationen dominerades under 1999 av timotej, ängskavle och hundloka.

Området röjdes under 1999 på nyponbuskar och stängslades in med fårstängsel. Den stenmur och fägata som avgränsar området mot väster respektive norr röjdes också från buskar och sly. Området har därefter hävdats genom slåtter och sedan år 2001 med slåtter och efterbete av får. År 2005 gick den slåtterbalk som området slogs med sönder och problem uppkom med att få ut lånedjur till ön för bete av området.

Under 2006 hävdades inte området på grund av de problem som uppstod under 2005. I vegetationen kunde arter som backnejlika, liten blåklocka, korskovall och skogslök hittas.

Midsommarängen på Söderöra efter slåtter i augusti månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

På den f d åkern står en finräfsa (hästräfsa) som ett minne av gamla tiders höbärgning. Foto: Maria Pettersson, augusti 2006.

Område 3: Rosgården (Söderöra 3:15), 0,2 ha

Rosgården består av en gammal torpargrund med omkringliggande ängsmark. I området finns grunden från bostadshus och lada kvar och även brunnen finns kvar. Ängsmarken runt torpet är en friskäng som under 2000 var omgiven av stora askar. Ängen gränsar i väster mot fladen Öjan där ängen kantas av askskog och avslutas i en smal strandäng. Runt husgrunden hittades växter som mandelblom, smultron, vårbrodd och gullviva under besöket 2000.

Runt de öppna ytorna röjdes området på sly och buskar under år 2000. En del av de stora askar som fanns i området friställdes. Brunnen och husgrunden frilades för att på så sätt göra de kulturhistoriska värdena mer synliga. Även ladugårdsgrunden röjdes på sly och buskar. Området hävdades bara under år 2000 genom slåtter. Därefter förekom ingen hävd fram till år 2005 då området stängslades in och Highland cattle började beta området.

Området betades även under 2006 av Highland cattle och planer finns att anlita någon som kan röja området på sly.

Område 4: Öjan (Söderöra 3:50, 3:66, 3:67, s:9), 1,0 ha

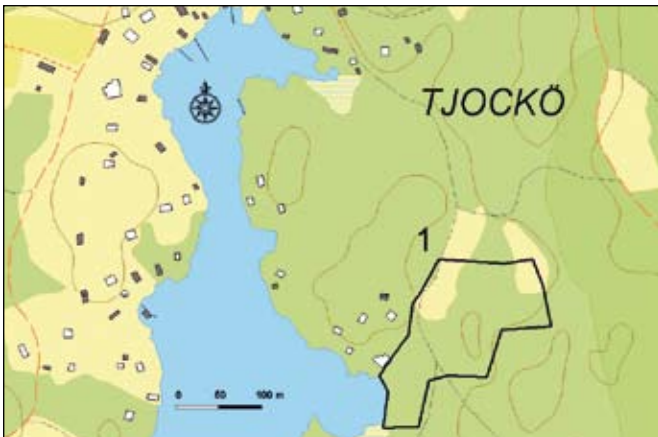
Öjan är en havsstrandäng som bitvis är kalkpåverkad. I vegetationen finns en karaktäristisk strandängsflora. Under inventeringen 2000 med hjälp av provruta hittades arter som majviva, älvväxing, slåtterblomma och ängsnycklar.

Under restaureringen 2000 röjdes ängen på alsly och slåtter genomfördes med slåtterbalk. Ett bristande intresse från öborna att delta i slåtterdagarna som anordnas på ön har medfört att

slåtter endast genomförts på en mindre del av strandängen.

Under 2006 hade slåtter genomförts på ett mindre område av ängen. Provrutan för inventering av kärlväxter återfanns och växter som hittades var bland annat majviva, ängsnycklar, darrgräs, ormtunga och havsälting. Provrutan var placerad i det område där slåtter genomförts årligen och inventeringen visade att antalet arter ökat sedan 2000 från 26 till 29 stycken.

5.15 Tjockö, Rådmansö socken

Karta över delområde 1 på Tjockö.

Får håller hassellunden öppen på Tjockö.
Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

Område 1: Högholmen (Tjockö 3:29), 2,2 ha

Vid sekelskiftet (1800-1900) kunde området delas upp i en större del slåtteräng och en liten del åker. Efter hand kom drygt hälften av området att brukas som åkermark och under 1998 var området igenväxt med högvuxna gräs, örter och asp- och alsly. Stranden var under 1998 igenväxt med alskog. I området finns även en liten hassellund där flera orkidéarter kunde hittas under 1998.

Området röjdes och stängslades för fårbeta under 1998 och har därefter årligen betats med undantag för något år då parasitrisken ansågs vara för hög för att fåren skulle få beta i området. Ett återbesök gjordes under 2001 då man kunde se att antalet Sankt Pers nycklar ökat på grund av det ökade ljusinsläppet som röjningen av området inneburit.

Under 2006 betades fortfarande området av får och arter som kunde hittas var till exempel backnejlika, svartkämpar, liten blåklocka och gullviva.

5.16 Yxlan, Brokholmen, Blidö socken

Karta över delområde 1 på Brokholmen.

Slätterängen på Brokholmen slåttas årligen under juli månad. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

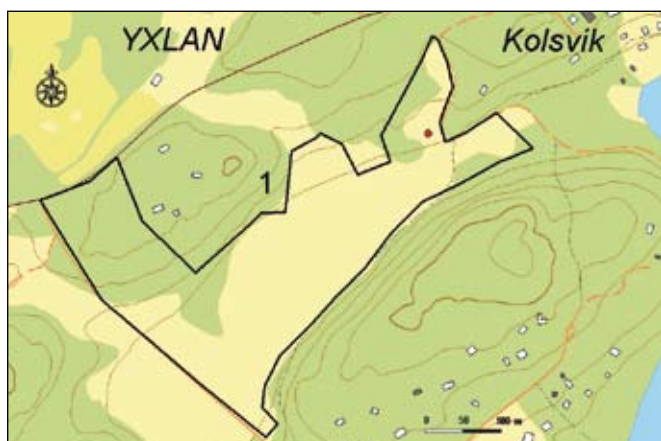
Område 1: Ängsmark (Alsvik s), 0,7 ha

Ängsmarken består av en igenväxt ängsmark och åker. Buskskiktet bestod under 2000 främst av nyponbuskar och trädsiktet av asp, ask, björk, tall och vildapel. Vegetationen var under år 2000 högväxt med arter som smörblomma, älggräs och ängskavle men även hävdgynnade arter kunde hittas som gullviva, jungfrulin och Adam och Eva.

Under restaureringen 2000 röjdes området från tall, ask och björk och endast ett fåtal nyponbuskar och äppelträd sparades. Slätter har genomförts årligen på området sedan 2000 och röjning av buskar och sly har genomförts vid behov. Området har utökats något mot väster.

Området hävdades genom slätter även under 2006 och arter som växte i området var bland annat gullviva, prästkrage, darrgräs, svartkämpar samt liten och stor blåklocka. Planer finns att utöka området med ytterligare 0,2 ha mot väster där det tidigare varit betesmark. De slättergil- len som anordnas här i detta område varit så framgångsrika att flera personer vill delta.

5.17 Yxlan, Kolsvik, Blidö socken

Karta över Kolsvik på Yxlan.

Får håller markerna öppna vid Kolsvik. Foto: Magnus Bergström, juni 2006.

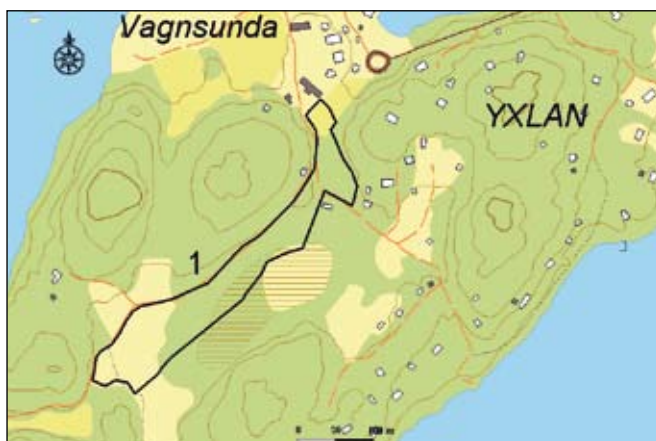
Område 1: Skaftet (Kolsvik 1:69, 5:1, 6:1, 1,68), 9,5 ha

Området består av flera olika naturtyper. Dalsänkan som går igenom området är en frisk/fuktig ängsmark som under 2000 var igenväxt av främst vide och höga gräs. Det området var tidigare använt för slåtter och bete. De torrare områdena är belägna i sluttningarna ner mot dalen och är naturbetesmarker som tidigare varit hävdade. I detta område gjordes under 2000 en inventering med provruta som visade på hävdgynnade arter som svartkämpar, gullviva och daggekåpa. Gamla husgrunder finns i områdets västra hörn och var under 2000 igenväxt med slån, nypon, oxel, ask och rönn.

Kolsviks byalag stängslade under 2000 området för bete av nöt och får. Området röjdes från sly och buskar. Området har betats av får sedan år 2000. Sedan 2003 sker också slåtter på två närliggande områden (4,6 ha).

Skaftet var under 2006 uppdelat i tre betesfällor och får betade successivt av de olika fällorna. Provrutan kunde under 2006 återfinnas och visade att antalet arter ökat kraftigt sedan år 2000 från 14 till 25 stycken. Arter som hittades var bland annat tysk fingerört, gullviva, prästkrage och åkervädd.

5.18 Yxlan, Vagnsunda, Blidö socken

Karta över Vagnsunda på Yxlan.

Höet på hässjor i Vagnsunda. Foto: Maria Pettersson, juli 2006.

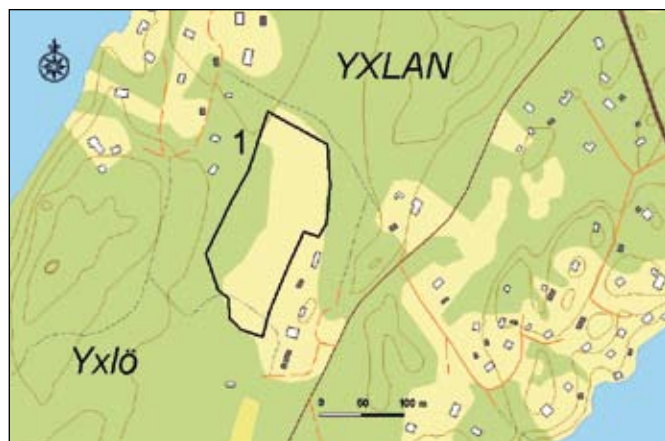
Område 1: Naturbetesmark och f d åker (Vagnsunda 3:2), 2,4 ha

Området består av en naturbetesmark och en f d åker. Åkermarken har under flera år slagits och medan de fuktigare partierna vuxit igen med videbuskar vid besöket 1999. Hagmarken är belägen i den norra delen av området och var under 1999 igenväxt med bland annat stora hasselbuketter, askar, aspar och ekar. Djuren i området försvann under 1960-talet och därefter har får betad vissa områden.

Under 1999 röjdes området på sly och videbuskar och instängsling för fårbeta påbörjades under år 2000. Efter år 2000 har området bara hävdats sporadiskt under några år.

Vid återbesöket 2006 betades en del av området av nöt och planer finns att köpa in lantrasen rödkulla under 2007. En ny provruta för inventering av kärlväxter gjordes i en del av området efter förfrågan från markägaren. Antalet arter som hittades i provrutan var 17 stycken. Inventeringen visade på växter som kruståtel, stor blåklocka, gråfibbla och gullviva.

5.19 Yxlan, Yxlö, Blidö socken

Karta över Yxlö på Yxlan.

Yxlö under juli månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

Område 1: F d åker och naturbetesmark (Yxlö 3:19), 2,0 ha

Området består av en f d åkermark och en trädbevuxen betesmark. Åkermarken hävdades genom slåtter och bete under en längre tid och betesmarken betades av får. Under 1999 fanns arter som visade på hävdgynnad flora i området. Bland annat kunde man hitta mycket gullviva.

Röjning av sly och träd gjordes under 1999. Vid röjningen sparades ekar, aspar, enar och hassel. Området stängslades även in för fårbete. Området har under de flesta år hävdats genom bete av får, nöt och/eller häst.

Vid återbesöket 2006 betades området av häst. Röjning hade även genomförts av alsly och hassel. Arter som fanns i området var bland annat prästkraze, skogsfibbla, liten blåklocka och vårbrodd.

6. Lokalt engagemang - problem och lösningar

6.1 Arbete med lokalt engagemang

Det är mycket viktigt med lokalt engagemang i projekt av denna karaktär. Det är själva grundstenen i projektet och håller inte den så raserar hela projektet. I projektet ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” så har det fungerat mycket bra.

För att ett lokalt engagemang ska starta och fortleva krävs att de inblandade har den kunskap som behövs till arbetet som ska utföras. Kunskapsnivån hos de engagerade är ofta mycket varierande, vissa har nästan ingen kunskap om hur arbetet ska utföras medan andra har stor kunskap och behöver bara en sporre för att starta eller för att fortsätta arbetet. I grundprojektet gjordes en stor satsning på att informera de inblandade om skärgårdens odlingslandskap och hur man kan arbeta med att behålla eller öka natur- och kulturvärdena. Denna insats var mycket uppskattad och ytterligare informationssatsningar efterfrågas på flera av öarna.

Startfasen är ofta den jobbigaste och mest krävande fasen. Det är därför bra om de som ska utföra arbetet i områdena får hjälp antingen praktiskt eller finansiellt eller både ock i de fall det är möjligt. Detta för att underlätta arbetet och undvika att arbetet redan i startfasen stannar av och inte fullföljs.

En uppföljning av arbetet är också bra. Det ger möjlighet för dem som sköter områdena att få tips och råd kring funderingar och problem som uppkommit. Det ger även bra information för den som genomför uppföljningen om hur projektet gått och hur de engagerade arbetar med områdena. Uppmärksamhet av det arbete som utförs ger en sporre att fortsätta och visar att arbetet betyder något inte bara för dem som sköter områdena utan även för många andra som vistas i markerna.

Att skapa ett kontaktnät mellan de som är engagerade är också bra. Det ger möjlighet att underlätta arbetet på öarna genom att tips och råd om hur arbetet kan genomföras utbyts. Praktisk hjälp som utlånning av djur eller maskiner till de öar som inte har några egna maskiner eller djur kan också genomföras inom ett kontaktnät.

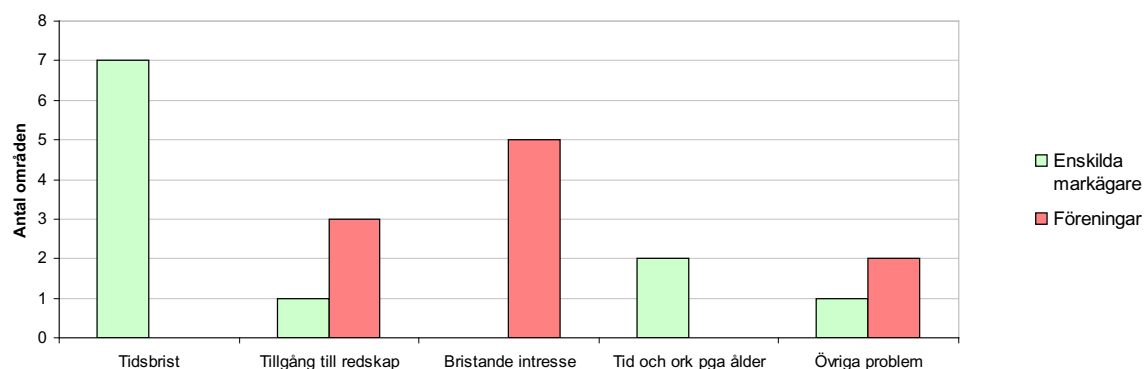
6.2 Problem som hindrar en fortsatt skötsel av områdena

Enkäten som skickades ut under våren 2006 tog förutom skötseln av områdena upp om det uppkommit några hinder för fortsatt skötsel av områdena. På 21 av de 39 områdena har någon form av hinder uppkommit vad gäller skötseln, vilket motsvarar en andel om 54 %.

Orsakerna kan delas i upp i tidsbrist, svårt att få tillgång till de redskap som behövs, bristande intresse för arbetet, bristande ork och avveckling av verksamheten på grund av ålder samt övriga problem. I gruppen ”övriga problem” ingår andra prioriteringar, nedrivning av staket och ändring av de redskap som var tanken att användas vid slåtter. Av de 21 områden där hinder uppkommit är det sju stycken (33 %) som angivit att tiden ibland inte räcker till. Alla dessa är områden som sköts av enskilda personer/gårdar. Fyra av de 21 områdena det vill säga 19 % anger svårigheten att få tag på redskap till skötseln som ett problem. Alla öar har inte de maskiner som behövs för slåtter utan måste få de uttransporterade till öarna vilket kan utgöra ett problem. Samma sak gäller för att få tag på lånedjur som kan beta områdena under som-

marhalvåret. Fördelningen på detta problem är tre föreningar och en enskild person. Problemet ”bristande intresse” förekommer i 24 % av problemområdena det vill säga fem av de 21 områdena. Alla områden sköts i detta fall av föreningar där det är svårt att få tillräckligt med personer engagerade för att få arbetet utfört varje år. De fall då tid och ork på grund av ålder varit ett problem motsvarar 9 % av problemområdena det vill säga 2 av 21 områden. I båda fallen är det enskilda personer som sköter områdena. Tre områden anger övriga problem som orsak till möjliga hinder för fortsatt skötsel. Av dessa sköts ett område av en enskild person och de övriga två områdena sköts av föreningar.

I de fall problem uppstått som kan hindra en fortsatt skötsel av områdena är det en jämn fördelning av vilka som genomför skötseln. 11 av de 21 områdena är områden som sköts av enskilda personer/gårdar och 10 områden sköts av föreningar. Det visar att problem uppkommer i både områden som sköts av enskilda och av föreningar, däremot kan typen av problem fördelas mellan de olika aktörerna. Enskilda personer/gårdar har främst problem med att tiden inte räcker till medan föreningars största problem är att få folk engagerade i arbetet och att få tillgång till de redskap som behövs (Figur 6).

Figur 6: Diagrammet visar antalet områden fördelat på typen av problem som uppkommit för fortsatt skötsel av områdena. Antalet områden är också uppdelade på hur många som sköts av föreningar respektive enskilda personer/gårdar. Diagrammet inkluderar bara de 21 områden som angivit att det förekommer eller har förekommit problem.

6.3 Det som efterfrågas

På flera öar efterfrågas ytterligare information om den biologiska mångfalden i odlingslandskapet och hur dessa marker på bästa sätt kan skötas. På vissa öar byter fastigheterna ägare relativt ofta vilket gör att engagemang och motivation hela tiden måste förnyas och vidarebefodras till de nya öborna. Det finns flera aktörer som kan anlitas för sådana informationsinsatser. Exempel på myndigheter som kan tillfrågas är Länsstyrelsen och Jordbruksverket. Olika konsulter kan även anlitas som bland annat Hushållningssällskapet, LRF konsult och Norrtälje Naturvårdsfond.

En förmedling för uthyrning av betesdjur och redskap för slätter efterfrågas också på flera öar. Ett kontaktnät mellan de engagerade öarna kan medföra att djur och redskap lättare kan förflyttas och lånas ut från de öar som har djur och redskap till dem som inte har det. Hjälpen finns då på nära håll vilket kan spara både tid och pengar. Ett annat sätt att få tillgång till betesdjur över sommarhalvåret är genom LRF:s betesdjursförmedling. Det är ett projekt som startades våren 2005 och som ägs och utvecklas av LRF med projektstöd från Jordbruksver-

ket. Det är en internetjänst där betesmarker och betesmarker kan utannonseras och efterfrågas. Förmedlingen hittas på Internet på adressen www.bete.se (LRF Konsult 2005).

6.4 Seminariet

Under november 2006 genomfördes ett seminarium där resultaten av uppföljningen redovisades. Inbjudan till seminariet skickades ut till de kontaktpersoner som angivits för de olika områdena och seminariet annonserades även i Norrtälje Tidning.

Seminariet öppnades av Magnus Bergström, ekolog på Ledningskontoret, Norrtälje kommun som kort presenterade bakgrunden till projektet. Maria Pettersson, projektledare för uppföljningen, redovisade därefter en sammanfattning av grundprojektet som följdes av en mer ingående redovisning av hur många områden som fortfarande hävdades under 2006 och vilken typ av hävd som förekom, hur antalet arter påverkats i de olika områdena kopplat till hävdstatus samt hur det lokala engagemanget fungerat. De problem som kommit upp vad gäller en eftersatt skötsel av områdena och vad som efterfrågats hos de engagerade redovisades också. Under seminariet medverkade även Måns Svensson från Länsstyrelsen i Stockholms län (lantbruksenheten) som tog upp en del av de förändringar som under 2007 och 2008 genomförs i miljöstödet.

På seminariet deltog ett 40-tal personer varav majoriteten var från de öar som varit engagerade i projektet. Synpunkter och tankar som framfördes i den efterföljande diskussionen var bland annat om Norrtälje kommun hade några planer att göra någon ytterligare uppföljning eller insatser vad gäller skärgårdens odlingslandskap. Flera öar efterfrågade även fler informationsinsatser där den biologiska mångfalden och skötsel av odlingslandskapet behandlas. Förfrågan gjordes även vart man kunde vända sig för denna typ av rådgivning/information.

7. Slutsatser

Grundprojektet som genomfördes 1998 - 2000 hade två övergripande syften dels att bevara de natur- och kulturvärden som finns i skärgården och dels att arbeta med lokalt engagemang för att arbetet skulle fortsätta efter att projektet hade avslutats. En tanke var att grundprojektet skulle vara en katalysator som gjorde att fler marker restaurerades i skärgården och att flera blev engagerade i arbetet. Uppföljningen under 2006 visade att grundprojektet varit framgångsrikt. Avslutningsvis redovisar uppföljningen följande slutsatser:

- Av de 39 områden som restaurerades under grundprojektet hävdades fortfarande 90 % under 2006. På 11 områden har även nya områden restaurerats sedan grundprojektet avslutades vilket motsvarar 20,1 ha. Grundprojektet har därmed varit framgångsrikt vad gäller arbetet med att hålla skärgårdens odlingslandskap öppet och det har även varit en katalysator som medfört att flera odlingsmarker i skärgården har restaurerats.
- Återinventeringen av kärlväxter visade att antalet arter ökat i 13 av de 17 områden där provrutor var utlagda. Det visar att hävd är nödvändigt både för att hålla markerna öppna men också för att behålla eller öka artrikedomen i markerna. Hålls markerna öppna tilltalar det flera olika målgrupper. De som är intresserade av naturen och de växter som finns i markerna men också de som vill uppleva ett öppet kulturlandskap där husen blandas med öppna slätter-

ängar och naturbetsmarker som under sommaren betas av får, nöt eller häst.

- Under grundprojektet hade miljöstöd sökts för 14 av de 39 områdena. Uppföljningen visade att endast 13 områden hade miljöstöd under 2006 och av dem var det bara sju områden som hade tilläggsersättning. Efter restaureringen, som är den mest arbetskrävande fasen, under grundprojektet borde fler ha kunnat söka miljöstöd för sina marker och även tilläggsersättning. Majoriteten av områdena är gamla naturbetsmarker och slåtterängar som bör kunna få både grund- och tilläggsersättning i och med att de hävdas och hindras från igenväxning. Orsaken till att så få områden har miljöstöd beror i vissa områden på att man inte är beredd att ta ansvaret att sköta området i fem år som stödet innebär.

- Några av områdena i projektet som har mycket höga naturvärden har inte hävdats kontinuerligt och har ingen skötsel idag. Detta kan innebära att det finns en risk för att naturvärdena går förlorade. Det gäller fr a Nylandet på Norröra och Heden på Svartlöga. Det är viktigt att hävden kan återupptas i dessa områden.

- Ett stort intresse finns fortfarande ute på öarna för att hålla markerna öppna. På en del öar har problem uppstått för en fortsatt skötsel men de har på de allra flesta öar kunnat lösas på något sätt. Problem som angivits för en fortsatt skötsel är svårigheter att få ut redskap och djur till öarna, bristande intressen för den årliga slåttern samt att tiden inte riktigt räcker till för det arbete som måste genomföras. På några öar är in- och utflyttningen stor vilket gör att det krävs mer informationsinsatser för att få de nyinflyttande att engagera sig och se värdet i den årliga slåttern. I dessa fall krävs mer arbete av de som sköter markerna att förmedla denna kunskap.

- För att arbete med lokalt engagemang ska vara framgångsrikt krävs att de involverade får den information som är relevant för det arbete som ska utföras. I detta projekt handlade det om kunskap om den biologiska mångfalden i odlingslandskapet och hur dessa marker ska skötas på bästa sätt. Praktisk eller finansiell hjälp i startfasen på ett projekt är också bra då startfasen oftast är den del som oftast kräver mest arbete och pengar. Detta kan förhindra att arbetet känns övermäktigt och upphör redan i början.

- För att arbetet ska fortsätta att engagera både fast- och fritidsboende på öarna behövs eldsjälarna som driver arbetet framåt. Ett kontaktnät mellan de olika öarna kan vara ett sätt att nyskapa intresset för arbetet och utbyta kunskap och erfarenheter samt redskap och djur på en mer lokal nivå. Den uppföljning som gjordes under 2006 var uppskattad ute på öarna och det fanns ett stort intresse för vilka resultat den skulle visa. Uppmärksamhet och uppmuntran för arbetet ute på öarna ger en positiv utveckling i arbetet och är viktigt för att arbetet ska fortgå. Fler informationsinsatser i form av seminarier och utflykter till olika öar kan vara ett sätt att uppnå denna positiva utveckling. Ytterligare en uppföljning kring år 2012 kan visa om arbetet med att hålla skärgårdens odlingslandskap öppet fortgår och om arbetet har utökats ytterligare.

8. Referenser

Litteratur

Ekstam, U. & Forshed, N. 1996: Äldre fodermarker. Betydelsen av hävdregimen i det för-gångna. Målstyrning. Mätning och uppföljning. Naturvårdsverket.

Johansson, O. 1995: Restaurering av ängs- och hagmarker. Skötsel av naturtyper. Naturvårdsverket.

LRF Konsult. 2005. *Betesförmedling* [www].

Hämtat från < <http://www.bete.se/node?node-id-parameter=com.cycube.navigation.node.NodeId@500&nodeId=com.cycube.navigation.node.NodeId@500>>.

Publicerat 2005. Hämtat 15 december 2006.

Nissling, A. & Edelsjö, J. 2006. Topplåsbräken *Botrychium lanceolatum* funnen på Svartlöga i Stockholms skärgård. Daphne 17(1)4-7.

Skoglund, E. 2005: Skärgårdens odlingslandskap - bevarande genom lokalt engagemang. Naturvård i Norrtälje kommun nr 25.

Kartor

Lantmäteriet. 2000: Ur geografiska Sverigedata GSD Fastighetskartan motsvarande Norrtälje kommun. Lantmäteriverket ärende nr M005612.

Båthus vid Räknö under juli månad 2006. Foto: Maria Pettersson.

Naturvård i Norrtälje kommun är en serie rapporter som började ges ut 1990 med syfte att berätta om intressanta och värdefulla naturområden eller vårt miljöarbete. Rapporterna kan beställas från Ledningskontoret, Norrtälje kommun, Box 800, 761 28 NORRTÄLJE, tel nr 0176 - 710 00 eller på hemsidan www.norrtalje.se.

Följande rapporter har hittills utkommit:

1. Erken-området - naturinventering och förslag till skyddsåtgärder
2. Broströmmen - en naturinventering från Erken till Norrtäljeviken
3. Tranviks naturreservat - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
4. Rimsjöskogen - naturinventering av ett urskogsartat område
5. Långsjön/Karlsdalsmossen - naturinventering av ett skogs- och våtmarksområde
6. Extremrikkärr - botanisk inventering med förslag till skötselåtgärder
7. Skedviken - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
8. Penningbyån/Väsbysjön - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
9. Arslåjan - naturinventering av en kustnära barrskog
10. Storanden - naturinventering av ett skogs- och våtmarksområde
11. Mårdsjö-området - naturinventering och förslag till landskapsekologisk planering
12. Limmaren-området - naturvärdering och sköselförslag
13. Södra Bornan - botanisk inventering med förslag till skydds- och skötselåtgärder
14. Utålskedjan - naturinventering av riksobjektets landområden
15. Lidö - naturinventering med förslag till skydds- och skötselåtgärder
16. Östra Lermaren/Eknöviken - naturinventering av riksintressanta havsvikar
17. Aspdalssjö-området - inventering av naturskogar
18. Kundbysjön - restaurering av en våtmark
19. Odlingslandskapets förändring på Stomnarö
20. Restaurering av sjöar och vattendrag - genom lokalt engagemang
21. Kustens strandområden - en kartläggning av naturvärden och exploatering
22. Åsarnas grundvatten - en kartering av grundvattentillgångar i Lohärads- och Röåsen
23. Häverö-Östernäs fritidshusområde - vård av kustnära, ört- och lövrika marker
24. Dammar och småvatten - hemvist för större vattensalamander och andra arter
25. Skärgårdens odlingslandskap - bevarande genom lokalt engagemang
26. Landlevande mollusker i kalkrika miljöer
27. Fältgentiana - en indikator på värdefulla naturbetesmarker
28. Färsna gård - förslag till naturskola
29. Inventering av lavar, mossor och svampar
30. Runö, Bränd-Hallskär och Kläppen - naturgeografisk inventering
31. Ängssvampar - inventering av några slåtterängar och naturbetesmarker
32. Skärgårdens odlingslandskap - vad hände med det lokala engagemanget?

Följande rapporter är planerade att ges ut under åren 2007 och 2008:

Odlingslandskapet i Roslagen - rapport från konferensen 5 - 6 oktober 2006
Fasterna kommunskog - underlag för skötsel
Mindre kustmynnande vattendrag - viktiga miljöer för vårlekande fiskarter
Bolsmossen - utveckling av en mosse och omgivande landskap
Heden och Mönäsviken på Svartlöga - skötselplaner
Tretåig hackspett - åtgärdsplan
Viren-området - naturinventering

Regionplane- och trafikkontoret

NORRTÄLJE
KOMMUN